

Тетяна ГУЧАКОВА
Андрій КЛИМЕНКО

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ 2014 – 2020

Випуск 3
Листопад 2020

Тетяна ГУЧАКОВА
Андрій КЛИМЕНКО

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ 2014–2020

Випуск 3
Листопад 2020

Інститут
Чорноморських
Стратегічних
Досліджень

© Т. ГУЧАКОВА, А. КЛИМЕНКО. «Соціально-економічна ситуація в окупованому Криму 2014–2020». За участю О. Корбут. Під загальною редакцією А. Клименка.
За результатами роботи Моніторингової групи «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень» та редакції інтернет-порталу «Чорноморські новини» www.blackseanews.net. – Київ. 2020.
Цю книгу створено та надруковано за підтримки Центру прав людини ZMINA. Зміст книги є предметом виключної відповідальності авторів.

Зміст

Повернення до СРСР. Зворотна структурна перебудова економіки Криму.....	3
«Трофейна економіка». Мілітаризація як фактор промислового зростання.....	5
«Трофейна економіка». Пограбування вкраденого українського шельфу Чорного моря.....	9
«Трофейна економіка». Морський видобуток біоресурсів.....	12
«Трофейна економіка». Розпродаж українського майна.....	13
Окупований туризм.....	15
Експорт та імпорт.....	16
Банки в «сірій зоні».....	17
Інвестиції. Що фінансує «кримська» Федеральна цільова програма	18
Заміна населення Криму.....	20
Вода в окупованому Криму: повернення на 50 років в минуле	25
Кримський бюджет	27
Малий та середній бізнес	28
Зарплати і пенсії	28

Повернення до СРСР. Зворотна структурна перебудова економіки Криму

Соціально-економічна ситуація в Криму після окупації та незаконної анексії його Російською Федерацією характеризується стрімким поверненням до радянських часів – починаючи від галузевої структури економіки і закінчуючи стандартами бухгалтерського обліку та звітності й соціального забезпечення населення.

Незважаючи на міф про Крим як «всерадянську оздоровницю», що існував в СРСР, реальна природа економічних процесів у Криму за радянських часів насправді була іншою.

За радянських часів з огляду на зайнятість населення, використання території, державних інвестицій, обсяги випуску продукції Крим був:

передусім – великою військовою і військово-морською, авіаційною та військово-космічною базою, яка забезпечувала домінування СРСР у Чорноморському регіоні та його вплив у Середземномор'ї на Близькому Сході;

по-друге – промисловим і науковим центром загально-союзного значення у військовому приладобудуванні й суднобудуванні;

по-третє – одним із центрів харчової промисловості СРСР зі спеціалізацією на переробці риби, овочів, фруктів і винограду.

Основу кримської промисловості становили підприємства військового приладобудування – у Севастополі, Євпаторії, Сімферополі, Феодосії та військового суднобудування і судноремонту – у Севастополі, Феодосії та Керчі.

На суднобудівних заводах Криму були збудовані десятки великих кораблів військово-морського флоту, а на приладобудівних заводах вироблялися та випробовувалися керовані торпеди, системи управління для озброєнь, радіоапаратура, складні парашутні системи, зокрема для космічних кораблів, десантування танків тощо.

При цьому показники, що пов'язані з оборонним відомством і військово-промисловим комплексом – кількість зайнятих, обсяги виробництва тощо, – взагалі ніколи не відображалися у відкритій державній статистиці.

Завантаження крилатих ракет на підводний човен Чорноморського флоту СРСР, Севастополь, 1970-ті роки, з архіву BSNews

Із припиненням «холодної війни», під час перебудови і в період після розпаду СРСР головні напрями спеціалізації економіки Криму радянського періоду були повністю або переважно втрачені у ході політичних і стихійних ринкових процесів.

Вивільнені із цих галузей трудові ресурси були поглинуті здебільшого малим бізнесом, який у Криму був не стільки класичним видом підприємництва, що створює середній клас, скільки засобом виживання і самозайнятості населення. Нова структура економіки Криму формувалася аж до 2001 року, і до 2010 року головними драйверами кримської економіки були харчова та хімічна промисловість. Питома вага сільського господарства продовжувала знижуватися, а його місце все більше посідала торгівля і сфера послуг.

Через міжнародні санкції вже за рік після окупації керівництво РФ з початку 2015 почало усвідомлювати неможливість реалізації початкових амбітних планів економічного розвитку окупованого Криму і у зв'язку з цим сконцентрувалося – не зраджуючи риториці економічного розвитку – тільки на його «військовому освоєнні».

Маркером цього стало те, що створене за два тижні після незаконної анексії – 31 березня 2014 року – міністерство РФ у справах Криму було ліквідовано вже 15 липня 2015.

Протягом 2016 відмова РФ від планів створення в Криму «нової вітрини Росії» стала остаточною. 28 липня 2016 знизили статус окупованих Криму та Севастополя в складі Росії – указом Путіна було ліквідовано Кримський федеральний округ, створений відразу після анексії – 21 березня 2014 року. Так звані «суб'єкти федерації» Республіка Крим і місто Севастополь тепер включені до складу Південного федерального округу із центром в Ростові-на-Дону.

Цим актом, поміж іншого, політичне й адміністративне керування уніфікували з військовим, оскільки всі частини збройних сил РФ в Криму були із самого початку включені до Південного військового округу зі штабом у Ростові-на-Дону.

З 2016 року мілітаризація Криму стала не тільки головним змістом кримської політики РФ, але й основним драйвером економіки окупованого півострова. Унаслідок за майже 7 років окупації найбільш яскравою «історією успіху» РФ в Криму стало «військове освоєння» його території.

«Військове освоєння території» означає, перш за все, нарощування й облаштування гіантської військової бази, яка дорівнює або перевищує за чисельністю найбільші військові бази США у світі. Створюється надійна транспортна, енергетична й водна інфраструктура для військових цілей, зокрема й подвійного призначення.

Відбувається «зворотна» структурна перебудова економіки Криму і Севастополя, спрямована на пріоритетне відновлення підприємств та об'єктів військово-промислового комплексу, що збереглися з часів СРСР.

Основні складові «зворотної» структурної перебудови економіки Криму такі:

- на півострові стрімкими темпами створено та нарощується найбільше в Європі міжвидове уgrupовання військ РФ;

- відновлюються всі наявні в Криму за часів СРСР численні військові аеродроми, пускові позиції ракетних установок, об'єкти ППО, радарні системи; радянські бази зберігання ядерної зброї;
- для дислокації нових військових частин триває будівництво нових і реконструкція старих військових містечок, а також житла для військовослужбовців та їхньої інфраструктури;
- через цільові військові замовлення насамперед відновлено роботу підприємств ВПК (військове приладобудування, суднобудування і судноремонт). Ці підприємства включені в структуру відповідних державних концернів РФ.

Зрозуміло, що, як і в часи СРСР, традиційна економічна статистика не відображає показники, що пов'язані з військовою діяльністю. Тому для ілюстрації «зворотної» структурної перебудови автори використали доступну статистику введення в дію основних засобів за видами економічної діяльності.

Найцікавіший вид діяльності має в офіційному класифікаторі РФ код 84 і назувається «Діяльність органів державного управління щодо забезпечення військової безпеки, обов'язкового соціального забезпечення». Основний інгредієнт цього російського коктейлю з військової безпеки та соціального забезпечення – код 84.22 «Діяльність, пов'язана із забезпеченням воєнної безпеки».

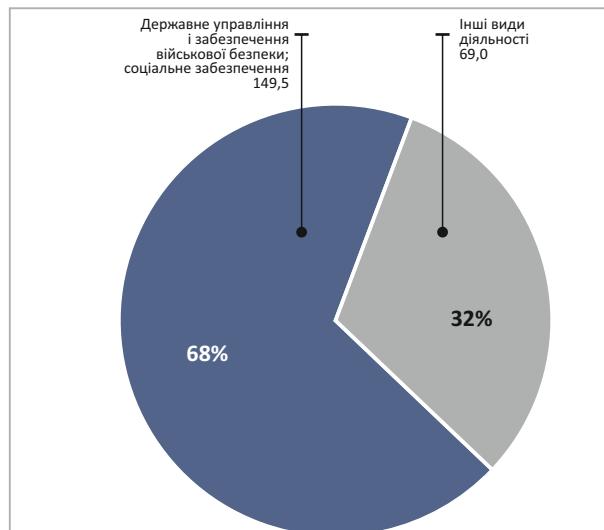
«...Ця група включає управління, контроль та регулювання питань, пов'язаних з обороною і діяльністю сухопутних, морських, повітряних та космічних збройних сил: бойових частин сухопутних сил, морського флоту, військово-повітряних сил, інженерних і транспортних військ, зв'язку, розвідки, матеріально-технічного забезпечення, особового складу штабів, резервних та допоміжних сил оборонної установи, військової логістики (забезпечення військовою технікою, продовольством та спорядженням, інженерно-технічними спорудами тощо), медичним обслуговуванням особистого складу армії в польових умовах...»

Тобто відповідний сегмент на діаграмах, особливо на діаграмі 1, що стосується виключно Севастополя – головної бази Чорноморського флоту РФ, – свідчить про те, що за роки окупації в Севастополі введено в дію військових об'єктів, техніки та озброєння, підпорядкованих севастопольським штабам, на суму до 150 млрд рублів. А питома вага військової діяльності – близько 70% – наочно свідчить про пріоритетну галузь економіки Севастополя.

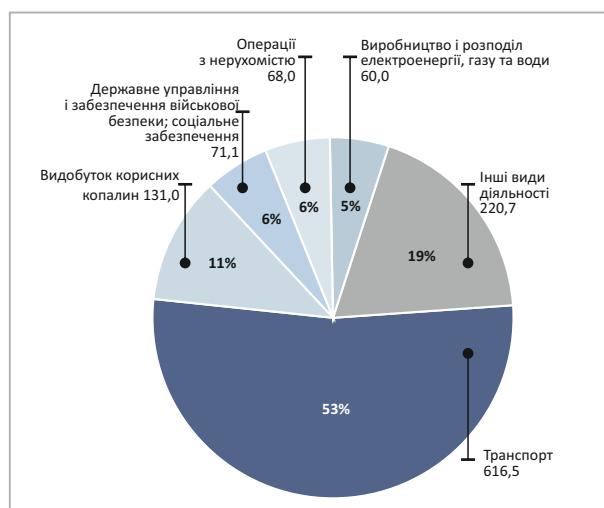
У так званій «Республіці Крим» головні завдання дещо інші, і це знайшло відповідне відображення на діаграмі 2.

Будівництво корвета проекту «Каракурт» з крилатими ракетами «Калибр» на заводі «Залив» у Керчі, 2018, з архіву BSNews

Введення в дію основних засобів за видами економічної діяльності у Севастополі, за даними Росстата, 2014–2019, млрд руб., діаграма 1

Введення в дію основних засобів за видами економічної діяльності в окупованому Криму, за даними Росстата, 2014–2018, млрд руб. Діаграма 2

Наш аналіз російської інвестиційної діяльності на півострові свідчить про таке. Головний сенс існування території окупованого Криму для РФ – це забезпечення транспортного та критичного інфраструктурного транзиту з материкової частини РФ до військової бази в Севастополі.

Ця «місія» складається з таких пріоритетів:

- забезпечення військової логістики з території РФ – стабільних і швидких перевезень з Росії до військових баз та аеродромів, які розташовані або керуються із Севастополя, військ, танків, ракет і снарядів, палива й інших видів постачання;
- забезпечення військової логістики до військових баз РФ у Сирії та ескадри ВМФ Росії у Середземному морі;
- забезпечення об'єктів військової бази інженерною інфраструктурою – системами водопостачання, каналізації, тепло-, енерго-, газопостачання та зв'язку (і за остаточним принципом – населення півострова);
- забезпечення критичними послугами російських військовослужбовців, держслужбовців, працівників силових структур і членів їхніх родин (та за остаточним принципом – решти населення) – лікуванням, торгівлею та ін.

«Трофейна економіка». Мілітаризація як фактор промислового зростання

Міністр оборони РФ Сергій Шойгу вже 4 квітня 2014 року на позаплановому засіданні колегії міністерства заявив про намір завантажити промисловість окупованого півострова держоборонзамовленням, наголосивши на важливості «ефективного задіювання виробничо-технологічного потенціалу оборонної промисловості Криму».

У середині квітня 2014 року російський «Коммерсантъ» повідомляв, що міноборони вже сформувало список із 23 кримських підприємств, які цікавлять відомство. Це було зроблено на виконання вказівок президента Володимира Путіна, процес курує заступник міністра з озброєння Юрій Борисов, – писало російське видання з посиланням на свої джерела у міністерстві. – Зараз виробляються пропозиції щодо раціонального використання підприємств».

За повідомленням самого Борисова – «Ми приступимо до планування завантаження підприємств після проходження всіх формальних процедур, таких як ліцензування та перереєстрація».

«Формальні процедури», про які розповідав російський заступник міністра, – це, передусім, експропріація українських державних та приватних підприємств. Усі підприємства оборонного комплексу були «націоналізовані» РФ протягом перших місяців окупації Криму, а більшість державних оборонних підприємств – упродовж перших двох тижнів.

Майже всі кримські оборонні підприємства зараз вже або входять, або готуються офіційно увійти до складу великих російських корпорацій, або перебувають в оренді у російських підприємств, або, щонайменш, мають російських так званих «кураторів».

Інститут кураторів був офіційно запроваджений 2016 року, рішення щодо закріплення підприємств ухваливалися наказами міністерства промисловості і торгівлі РФ. Куратори повинні ділитися з підшефними кримськими заводами, замовленнями і займатися їхньою модернізацією.

За підсумками 2015 року Крим був оголошений «лідером за темпами зростання промислового виробництва» в Росії з результатом 12,4%. У першому півріччі 2016-го індекс промислового виробництва в Криму, за офіційними даними, перевищив 120% (тобто приріст становив 20% до відповідного періоду 2015).

Буксування недобудованого корвета «Козельськ» із Феодосійського заводу «Море», ріка Дон, Ростов-на-Дону, 21.10.2019. Фото з архіву BlackSeaNews

Зростання промислового виробництва в окупованому Криму відбулося переважно за рахунок забезпечення кримських підприємств військовими замовленнями.

У квітні 2016 тоді ще повноважний представник президента РФ в Кримському федеральному окрузі адмірал Олег Белавенцев заявив, що оборонно-промисловий комплекс (ОПК), який нараховує близько 30 підприємств, є стратегічним напрямом промислової політики для Криму.

За 2016 рік з-поміж 8 регіонів Південного федерального округу (ПФО) найвищий темп зростання промислового виробництва продемонстрував Севастополь. За рік випуск промислової продукції в місті збільшився на 21,8%. А в 2014 році, нагадаємо, зростання промислового виробництва в Севастополі становило 372,9%.

Загалом зростання виробництва на підприємствах оборонно-промислового комплексу по Криму та Севастополю 2017 року порівняно з 2015-м становило 430,8%, а з 2016 роком – 227,6%.

До середини 2018 офіційні темпи зростання промислового виробництва по Севастополю залишилися дуже високими – 110%.

За словами представників кримського «уряду», наповнюваності кримських підприємств замовленнями сприяє увага до півострова з боку президента РФ Путіна, оскільки «приймаються вольові рішення з розміщення великої кількості замовлень на верфях Криму».

Як «військові трофеї» під час окупації Кримського півострова агресору дісталися 13 українських підприємств, що входили до складу державного концерну «Укроборонпром»:

- Феодосійська суднобудівна компанія «Море»;
- Державне підприємство «Феодосійський оптичний завод»;
- Публічне акціонерне товариство «Завод «Фіолент», Сімферополь»;
- Державне підприємство «Конструкторсько-технологічне бюро «Судокомпозит», Феодосія»;
- Державне підприємство «Науково-дослідний інститутаеропружних систем», Феодосія;
- Державне підприємство «Євпаторійський авіаційний ремонтний завод»;
- Державне підприємство «Севастопольське авіаційне підприємство»;

Один із прототипів десантно-штурмових кораблів ВМФ РФ, залідених на захопленому заводі «Залив». Фото: Artem Tkachenko, de.wikipedia.org

- Державне підприємство «Склопластик», Феодосія;
- Державне підприємство «Феодосійський судномеханічний завод Міністерства оборони України»;
- Державне підприємство «Центральне конструкторське бюро «Чорноморець», Севастополь;
- Державне підприємство «Спеціальна виробничотехнічна база «Полум'я», Севастополь;
- Державне підприємство «Науково-дослідний центр «Вертоліт», Феодосія;
- Державне підприємство «Конструкторське бюро радіозв'язку», Севастополь.

Наразі з 13 підприємств залишилися працювати як окремі юридичні особи 10.

- «Конструкторське бюро радіозв'язку» неофіційно ліквідовано невдовзі після «націоналізації» постановою окупаційного уряду Севастополя №118-пп від 28.02.2015 р.
- Феодосійський «Склопластик» увійшов до складу суднобудівного завodu «Море», який після акціонування буде переданий Концерну «Калашников».
- Севастопольське ЦКБ «Чорноморець» припинило існування після приєднання до ДУП «Севастопольський морський завод», перетворившись на проектно-конструкторський центр у складі «Севморзаводу».

Моніторинговою групою «Інституту чорноморських стратегічних досліджень» та BlackSeaNews наразі зафіксовано 59 російських підприємств, які працюють із захопленими підприємствами «Укроборонпрому», а загалом 149 підприємств, які співпрацюють із кримськими заводами у військовому виробництві.

Наведемо лише деякі найбільш яскраві приклади використання трофеїйних кримських підприємств.

* * *

ОАО «Ленінградський суднобудівельний завод «Пелла» (РФ, Ленінградская обл., Кіровский р-н, г. Отрадное) став так званим куратором і згодом – орендарем суднобудівного заводу «Море», що перебуває у державній власності України (м. Феодосія, Автономна Республіка Крим), а після окупації Криму був захоплений, експропрійований та «переданий» у федеральну власність Росії. 15 листопада 2016 завод «Море» офіційно передали в оренду суднобудівельному заводу «Пелла» до кінця 2020.

На заводі «Море» російський завод «Пелла» збудував три ракетних корвети близької морської зони

Військові кабельні судна криголамного типу «Волга» і «Вятка»; водотоннажність 10 тис. т, довжина 140 м, виведені з сухого доку заводу «Залив», щоб вивільнити док для будівництва вертолітоносців, 18 серпня 2020; з архіву Моніторингової групи BlackSeaNews

нового проєкту 22800 (шифр «Каракурт»), за російською класифікацією – малий ракетний корабель (МРК).

Ще до офіційного отримання в оренду заводу «Море» завод «Пелла» 10 травня 2016 на виробничих майданчиках «Моря» в рамках державного оборонного замовлення РФ почав будувати перший із серії трьох ракетних корветів нового проєкту 22800 (шифр «Каракурт») – «Штурм» для Чорноморського флоту РФ. 17 березня 2017 розпочалося будівництво другого ракетного корабля цієї серії – «Охотськ», а 19 грудня 2017 заклали третій ракетний корабель – «Вихрь».

Після оприлюднення в червні 2018 року цієї інформації виникла загроза застосування до заводу «Пелла» санкцій США та ЄС. Надалі події розвивалися наступним чином.

- Перший із трьох «феодосійських каракуртів» – МРК «Козельськ», заводський № 254 (під час закладки кораблю дали назву «Штурм»), закладений 10 травня 2016, який за планом мав бути переданий Чорноморському флоту в 2019 році, фактично був спущений на воду 9 жовтня 2019 в недобудованому стані.
- МРК «Охотськ», заводський № 255 (під час закладки кораблю присвоїли назву «Циклон»), був закладений 17 березня 2017, планувалося передати Чорноморському флоту в 2019 році, фактично був спущений на воду 29 жовтня 2019.
- МРК «Вихрь», заводський № 256 (назву присвоєно під час закладки, поки не перейменуваний), закладений 19 грудня 2017, спущений на воду 13 листопада 2019.

Після цього «Ленінградський суднобудівельний завод «Пелла», щоб уникнути міжнародних санкцій, вирішив негайно, за рік до закінчення терміну оренди Феодосійського заводу «Море», водночас припинити будівництво трьох ракетних корветів проєкту «Каракурт», спустив на воду недобудовані корпуси різного ступеню готовності та організував їхнє буксирування на завод «Пелла».

* * *

АТ «Зеленодольський завод імені О. М. Горького» (РФ, Республіка Татарстан, г. Зеленодольськ). Входить до складу АТ «Холдингова компанія «Ак Барс». Одне з найбільших суднобудівних підприємств Росії. Найгучніший «успіх» Зеленодольського заводу в окупованому Криму – це рейдерське захоплення майна суднобудівного заводу «Залив» у м. Керч у серпні 2014 року.

Військові кабельні судна криголамного типу «Волга» і «Вятка»; водотоннажність 10 тис. т, довжина 140 м, виведені з сухого доку заводу «Залив», щоб вивільнити док для будівництва вертолітоносців, 18 серпня 2020; з архіву Моніторингової групи BlackSeaNews

Спуск на воду ракетного корвета «Циклон» – первого з трьох корветів проекту «Каракурт», що будуються на захопленому керченському суднобудівному заводі «Залив», 24 липня 2020; з архіву BlackSeaNews

Зауважимо, що на заводі «Залив» розташований один з найбільших суднобудівних доків у Європі – 364 м завдовжки та 60 м завширшки, аналогів на території РФ немає. Тому можна прогнозувати розширення його подальшого використання окупантами для військових цілей.

Станом на 1 жовтня 2020 року програма будівництва військових кораблів на заводі «Залив» для Чорноморського флоту РФ із пакету замовлень «Зеленодольського заводу» за кошти державного оборонного замовлення РФ виглядає таким чином:

Будівництво трьох ракетних корветів дальньої морської зони нового проекту 22160

- головний корабель цього проекту «Василий Быков»: закладений 26.02.2014 в Зеленодольську; спущений на воду в серпні 2017; в листопаді 2017 відбуксированний для добудови на завод «Залив»; добудований в березні 2018; 25.03.2018 вийшов з Керчі до Новоросійська на державні випробування; в грудні 2018 включений до складу ЧФ РФ;
- корвет «Павел Державін»: закладений 18.02.2016, спущений на воду 21.02.2019; в квітні 2019 прибув з Керчі до Новоросійська на державні випробування; передача до складу ЧФ РФ за планом в 2020 році; він став першим бойовим кораблем, повністю побудованим на заводі «Залив»;
- корвет «Сергей Котов»: закладений 08.05.2016, будеться, запланований спуск на воду в 2019 не відбувся, планове завершення будівництва в 2020 теж не відбудеться;

Будівництво трьох ракетних корветів близньої морської зони нового проекту 22800 (шифр «Каракурт»)

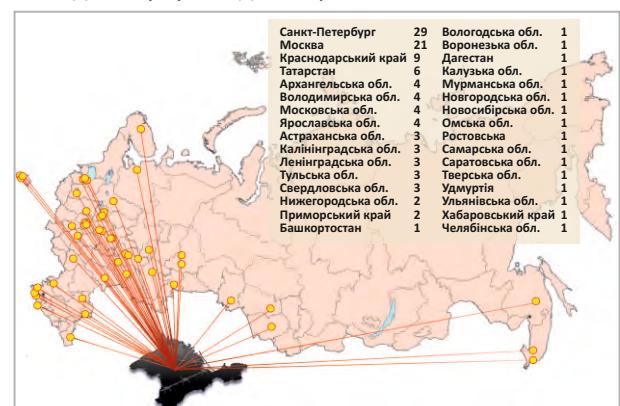
- ракетний корвет «Циклон»: 26.07.2016; спущений на воду 24.07.2020; запланований термін завершення будівництва в 2019 зірвано;
- ракетний корвет «Аскольд»: закладений 18.11.2016; будеться на відкритому стапелі; запланований термін завершення будівництва в 2019 зірвано;
- ракетний корвет «Амур»: закладений 30.07.2017; будеться на відкритому стапелі; запланований термін завершення будівництва в 2020 зірвано.

Будівництво військових кабельних суден проекту 15310 (шифр «Кабель»)

- кабельні судна криголамного типу «Волга» і «Вятка» проекту 15310: закладені 06.01.2015; спущені на воду 18.08.2020; водотоннажність понад 10 тис. т, дедвейт 8000 т, довжина 140 м, ширина 19 м; призначення – прокладення морських кабелів зв'язку, прослуховування або пошкодження міжнародних підводних кабелів, зокрема і в арктических водах. Контрактні строки завершення будівництва у 2018 і 2019 зірвано внаслідок західних санкцій.

Будівництво двох військових танкерів (судна комплексного постачання) проекту 23131

- Призначення – прийом, зберігання, транспортування і передача на судна рідких вантажів (дизпалива, моторного масла, води), а також сухих вантажів (продовольства, технічного майна, озброєння).
- Довжина – 145 м, ширина – 24 м, осадка – 7 м, швидкість – 16 вузлів, дедвейт – 12 000 т. Район плавання – необмежений, дальність – 8000 миль. Закладені 26.12.2014, планові терміни закінчення будівництва в 2017–2018 зірвані внаслідок західних санкцій. Завершено формування корпусів та надбудови, виконується підготовка до здачі корпусів під електромонтаж.

Географія виробничих зв'язків підприємств регіонів РФ з виробництвами обслуговування військової техніки та обладнання на захоплених підприємствах Криму

Будівництво універсальних десантних кораблів проєкту 23900

20 липня 2020 на захопленому заводі «Залив» за участі президента РФ були закладені два перших в історії ВМФ РФ десантно-штурмових вертолітоносця проєкту 23900 – «Іван Рогов» і «Митрофан Москаленко» (заводські номери 01901 та 01902).

Тактико-технічні характеристики та навіть загальний вигляд цих кораблів засекречено.

- Відомо, що один такий УДК нестиме на борту понад 20 важких вертолітів, а також палубні ударні та розвідувальні безпілотники, матиме докову камеру для десантних катерів і зможе перевозити близько 1000 морських піхотинців та 75 танків. Водотоннажність – до 30 тисяч тонн, довжина – понад 220 м. Вартість одного корабля – 40 млрд руб. Передача першого вертолітоносця флоту очікується в 2025 році, другого – в 2027.

Суміжні підприємства у цьому проєкті будуть змушені співпрацювати з двома заводами, які вже перебувають під міжнародними санкціями, зокрема під санкціями США. Будівництво кораблів такого класу потребуватиме кооперації із сотнями заводів на території Росії.

Будівництво інших кораблів

- три малих гідрографічних судна проєкту 19910: закладені 26.07.2016, 18.11.2016, 30.06.2017; замовник – ЧФ РФ;
- аварійно-рятувальне судно «Спасатель Ильин» проєкту MPSV07: закладено 28.07.2015; спущено на воду 21.02.2019; добудовується на плаву біля стінки заводу «Залив»; термін закінчення будівництва – 2020; замовник – МНС РФ.
- автомобільний вантажопасажирський пором проєкту CNF22: закладено 16.03.2020; вартість 3,1 млрд руб; термін закінчення будівництва – грудень 2021; замовник – Росморрічфлот для Камчаттрансфлот (регулярні перевезення між Камчаткою та Владивостоком; 150 пасажирів, легкові та вантажні автомобілі, автобуси, колісна та гусенична техніка, 20-ти і 40-футові контейнери).

Авіабудівні підприємства

- ПАТ «Об'єднана авіабудівельна корпорація», Москва (є у санкційних списках України та ЄС).

Літак Be-12 морської авіації Чорноморського флоту РФ на захопленому Євпаторійському авіаремонтному заводі; з архіву BlackSeaNews

Протичовновий літак-амфібія Be-12 морської авіації Чорноморського флоту РФ під час ремонту на захопленому Євпаторійському авіаремонтному заводі; з архіву BlackSeaNews

Наказами міністерства промисловості і торговлі РФ ПАТ «ОАК» було офіційно закріплено за ДУП РК «Євпаторійський авіаційний ремонтний завод». По завершенні акціонування Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу планується його входження до складу «ОАК».

- АТ «Вертольоти Росії», Москва (є у санкційних списках України та США). Входить до Державної корпорації «Ростехнології». Наказами міністерства промисловості і торговлі РФ було офіційно закріплено за «Севастопольським авіаційним підприємством». ФГУП «Севастопольське авіаційне підприємство» де-факто інтегроване до холдингу «Вертольоти Росії».
- АТ «Технодінаміка», Москва (є у санкційних списках України та США). Провідний російський розробник і виробник устаткування для повітряних суден, зокрема шасі, паливних систем і систем керування польотом, допоміжних силових установок. Входить до Державної корпорації «Ростехнології». Офіційно закріплено за «НДІ аеропружних систем». Після завершення процесу перетворення ДУП РК «Науково-дослідний інститут аеропружних систем» на акціонерне товариство, воно увійде до складу АТ «Технодінаміка».
- ПАТ «Таганрозький авіаційний науково-технічний комплекс ім. Г. М. Берієва», Таганрог, розробник і виробник авіаційної техніки. Входить до складу ПАТ «Об'єднана авіабудівельна корпорація». На Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі організований ремонт літаків Be-12 виробництва ПАТ «ТАНТК ім. Г.М. Берієва», який наглядає за якістю робіт.
- АТ «Авіаремонтний завод № 121», підприємство з ремонту та модернізації літаків і авіаційних двигунів фронтової авіації, що займає одну з провідних позицій серед підприємств російської авіаремонтної мережі. Входить до ПАТ «Об'єднана авіабудівна корпорація».

На ділянці «Євпаторійського авіаційного ремонтного завodu» в с. Новофедорівка був створений відокремлений підрозділ Сервісний центр «Саки» «121 АРЗ».

Водночас не всі трофейні підприємства «Укроборонпрому» в Криму будуть використані ВПК РФ – на деякі з них, які мають аналоги на території РФ, як, наприклад, «Феодосійський оптичний завод», скоріше за все, очікує ліквідація.

«Трофейна економіка». Пограбування вкраїнського шельфу Чорного моря

Видобуток газу в Криму ведеться ДАТ «Чорноморнафтогаз», дочірньою компанією НАК «Нафтогаз України», яка за декілька років до окупації придбала для своєї кримської структури новітній технологічний флот, зокрема й дві сучасні глибоководні самопідйомні плавучі бурові установки (СПБУ).

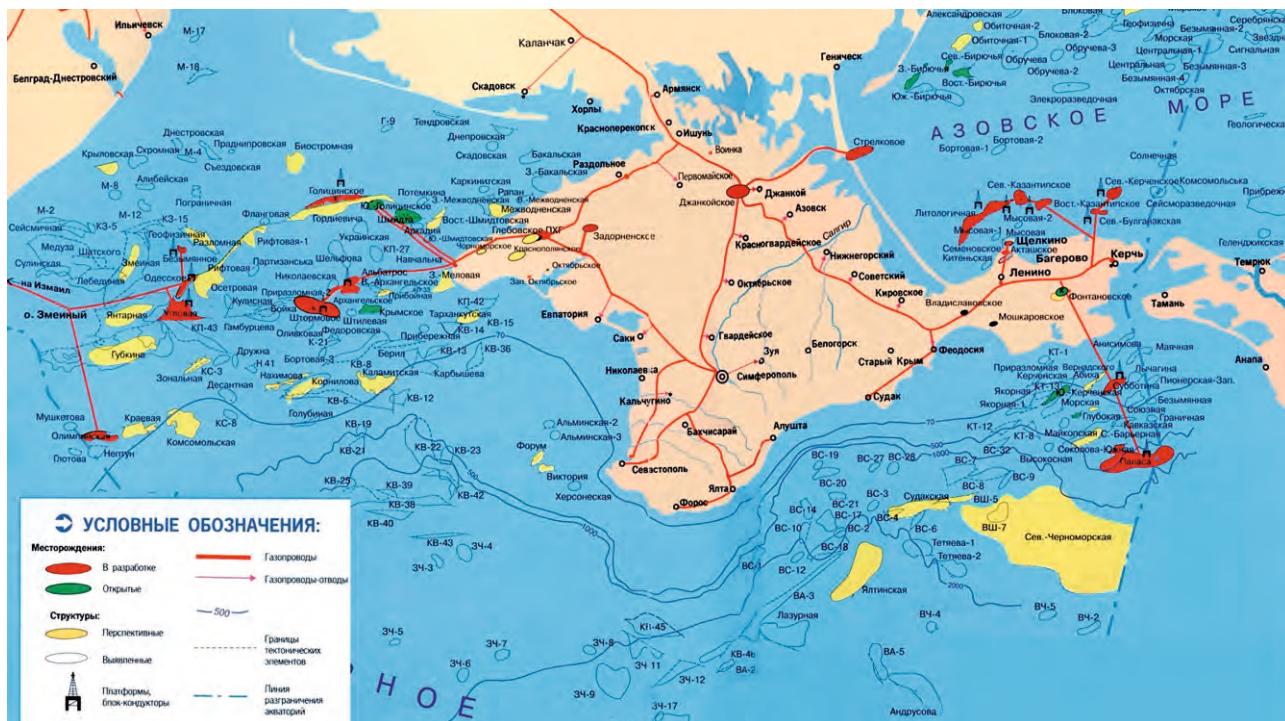
У 2013 році «Чорноморнафтогаз» видобув близько 1,651 млрд м³ газу, що забезпечило внутрішнє споживання Криму на 82% (близько 2 млрд м³), а попит, що залишився, забезпечувався за рахунок поставок по газопроводах з материкової частини України.

На балансі української державної компанії перебувало 17 родовищ, серед них 11 газових, 4 газоконденсатних і 2 нафтових. Сумарні запаси усіх родовищ: природного газу – 58,56 млрд м³, газового конденсату – 1231 тис. тонн, нафти – 2530 тис. тонн.

«Чорноморнафтогаз» розробляє 9 родовищ: 2 газоконденсатних (Голіцинське і Штурмове), 6 газових (Архангельське, Джанкойське, Задорненське, Східно-Казантиське, Північно-Булганакське й Одеське) та одне нафтове родовище (Семенівське).

Основним драйвером розвитку в роки перед окупацією стало введене в експлуатацію до окупації Криму Одеське родовище, розташоване на морському шельфі біля узбережжя Одеської області в 150 км на захід від Криму і в 130 км на південь від Одеси.

13 березня 2014 «Чорноморнафтогаз», а також і СПБУ на Одеському родовищі, були захоплені спецназом РФ. Захоплення морських установок «Чорноморнафтогазу» здійснювалося відомими в РФ

Діаграма 3. Видобуток природного газу в Криму та на шельфі, млрд м³

«псковськими десантниками» повітряно-десантних військ – 104-го десантно-штурмового полку, що входить до складу 76-ї гвардійської десантно-штурмової дивізії. Місце дислокації – Псковська область РФ, військова частина 32515.

З 14 березня 2014 Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» не отримувала від ПАТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз» щодобової оперативної інформації про видобуток, транспортування та використання природного газу, нафти і конденсату.

За кілька днів, 17 березня 2014, «Чорноморнафтогаз» був експропрійований кримськими колабораціоністами, а його об'єкти на шельфі продовжували роботу під цілодобовою охороною спецназу та бойових кораблів Чорноморського флоту РФ.

В охороні родовищ газу беруть участь тральщики, малі противовітрові кораблі та ракетні катери, які контролюють надводну, підводну та повітряну обстановку біля родовищ.

Після захоплення та експропріації «Чорноморнафтогазу» навесні 2014 «Нафтогаз України» відключив Крим від газотранспортної системи (ГТС) материкової частини країни. Це сталося після того, як «Нафтогаз

Діаграма 4. Видобуток та споживання газу в окупованому Криму, млрд м³

Бурова установка «Петро Годованець», перейменована окупантами на «Сітіса-2», на родовищі Штурмове під охороною російських спецпризначенців, вересень 2017 року. Фото Державної прикордонної служби України

7 вересня 2017. Захоплені Росією під час окупації Криму морські бурові у північно-західній частині Чорного моря охороняються морською піхотою та кораблями Чорноморського флоту РФ: гідрографічне судно «Петр Градов» та середній розвідувальний корабель «Приазов'є» (CCB-201). Фото Державної прикордонної служби України

України» припинив в автоматичному режимі отримувати від «Чорноморнафтогазу» відомості про параметри роботи газорозподільних станцій.

Після відключення півострова від ГТС України в окупованому Криму виник дефіцит газу, і його вирішили компенсувати завдяки зростанню обсягів видобутку саме на Одеському родовищі. Видобуток в 2014 році зріс до 2 млрд м³, Крим уперше зміг обйтися без поставок з материка.

Однак уже взимку 2014/15 проявилися нові проблеми відокремленої системи, спричинені сезонністю споживання: 4 млн м³ на добу влітку та понад 12 млн м³ – взимку. Тобто влітку газ нікуди подіти, а взимку його не вистачає.

З урахуванням наявності на півострові Глібовського підземного сховища газу (ПСГ) з активним об'ємом до 1 млрд кубометрів, це близько 60% річного споживання, «Чорноморнафтогаз» зіткнувся з надлишком газу. Заповнивши ПСГ до найвищого рівня в історії, компанія була змушенна стимулювати видобуток. У 2015 році він скоротився до 1,844 млрд м³, 57% цього обсягу, тобто близько 1 млрд м³, було видобуто на Одеському родовищі.

Відзначимо, що Одеське родовище розташоване хоча і за межами територіальних вод України, але в її виключній економічній зоні, що не прилягає до окупованого Кримського півострова.

Прогнози щодо зниження видобутку газу виправдалися: 2016 року «Чорноморнафтогаз» видобув 1,644 млрд м³ газу – менше, ніж в останньому передвоєнному 2013 році.

У зв'язку з цим державі-окупанту довелося різко прискорити будівництво газопроводу з Краснодарського краю, закінчили який планували лише до середини 2018.

Газопровід було введено в експлуатацію 27 грудня 2016. Загальна протяжність сухопутної частини магістрального газопроводу «Краснодарський край – Крим» діаметром 720 міліметрів становить 341 км, а ще 16 км прокладено під водою – Керченською протокою. Газопровід зможе забезпечити прокачування 2,1 млрд кубометрів газу, а при підвищенні тиску – до 4 млрд кубометрів щорічно.

Будувала газопровід компанія «Стройгазмонтаж», яка перебуває під міжнародними санкціями. Остаточна вартість не розкривається, проте, за даними авторів, через форс-мажорну ситуацію його вартість значно перевищила 20 млрд руб., закладених раніше. Близько 70% становила вартість будівництва підводної частини.

Природний газ в окупованій Крим цим газопроводом через побоювання міжнародних санкцій поставляє не «Газпром», а підвідомче міністерству енергетики Росії федеральне державне унітарне підприємство (ФДУП) «Внешнеэкономическое объединение «Промсырьеимпорт». Закупівлі газу здійснюються на Санкт-Петербурзькій міжнародній товарно-сировинній біржі.

Водночас 2017 року Україна значно просунулася вперед із цих питань в міжнародних судах.

У провадженні зараз перебувають два процеси.

Один здійснює МЗС України в рамках Конвенції ООН з морського права 1982 в Постійному арбітражному суді в Гаазі (Нідерланди).

- Повідомлення про арбітраж, позов і підстави, на яких він базується, скерували РФ ще 14 вересня 2016.
- 22 грудня 2016 було сформовано Арбітражний трибунал.
- 12 травня 2017 відбулися перші судові слухання, за підсумками яких ухвалили наказ щодо встановлення процесуальних термінів.
- 19 лютого 2018 Україна подала меморандум, який містить опис її претензій до Росії.

У меморандумі МЗС України йдеться про те, що Росія порушила її суверенні права у Чорному й Азовському морях, а також у Керченській протоці. З 2014 року РФ позбавила Україну можливості здійснювати свої права морської держави, для власних потреб експлуатує суверенні ресурси України, узурпувала право України регулювати власні морські території.

Наголошується, що РФ краде енергетичні та рибні ресурси, які належать Україні та її народові, при цьому, поміж іншого, завдає фізичної шкоди українським рибалкам, блокує входження суден в українські порти у зв'язку з незаконним будівництвом Керченського мосту.

21 лютого 2020 Трибунал дійшов висновку, що він не має юрисдикції щодо частини вимог, які стосуються прав України як прибережної держави у водах поблизу Криму, оскільки не має юрисдикції вирішувати питання суверенітету над півостровом. Тобто він не буде розглядати питання щодо прав України в Чорному морі (тільки в Азовському і в Керченській протоці).

Другий процес був ініційований НАК «Нафтогаз України» разом із шістьма іншими компаніями групи («Чорноморнафтогаз», «Укртрансгаз», «Укргазвидобування», «Укртранснафта», «Газ України», «Лікво»).

- Позов було подано у жовтні 2016.

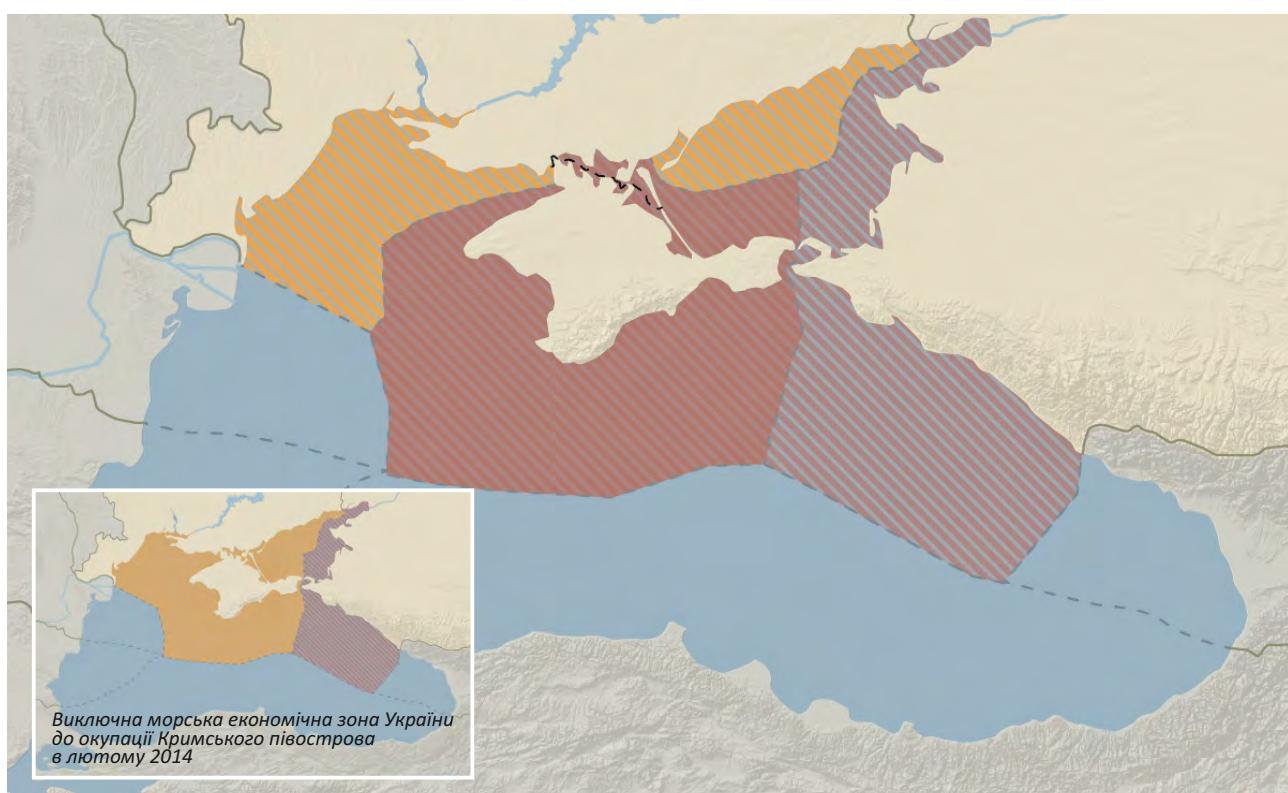

Бурова установка «Таврида» на Одеському родовищі, вересень 2017 року. Фото Державної прикордонної служби України

- У серпні 2017 Міжнародний арбітражний суд в Гаазі розпочав розгляд арбітражної заяви Нафтогазу до РФ з приводу компенсації за активи, втрачені внаслідок анексії Кримського півострова у 2014 році.
- Усні слухання з питань юрисдикції та відповідальності відбулися у Палаці миру в Гаазі у травні 2018.
- У березні 2019 Нафтогаз отримав позитивний висновок арбітражу в Гаазі щодо позову проти Росії. Трибунал визнав свою юрисдикцію у справі про втрачені активи.

За даними відтвореного в Києві «Чорноморнафтогазу», російські окупанти з моменту окупації по 2020 рік видобули на окупованому півострові та шельфі Чорного і Азовського морів понад 11 млрд м³ газу.

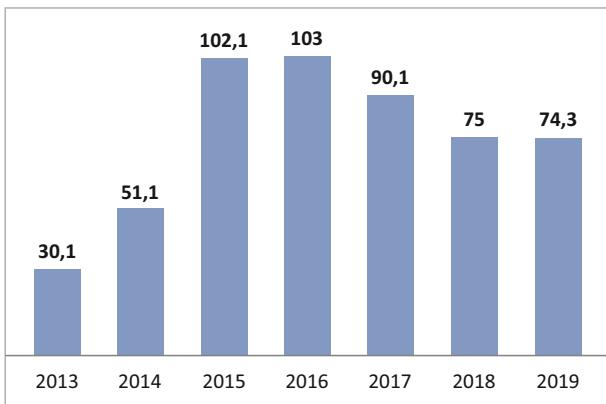
Безумовним «успіхом» у російському освоенні українського шельфу можна вважати лише створення мінівійськових баз на нафтових платформах. На захоплених українських бурових вишках і платформах російські військові встановили радіолокаційні станції. На цих об'єктах постійно перебуває близько 130 озброєних військовослужбовців.

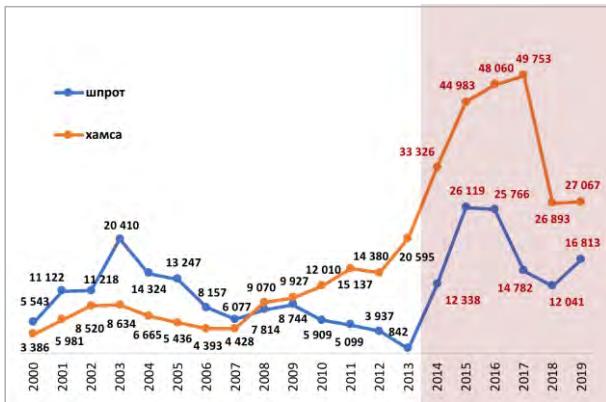
Виключна морська економічна зона України після окупації Кримського півострова в лютому 2014 (із позначеню частиною окупованої ВМЕЗ України)

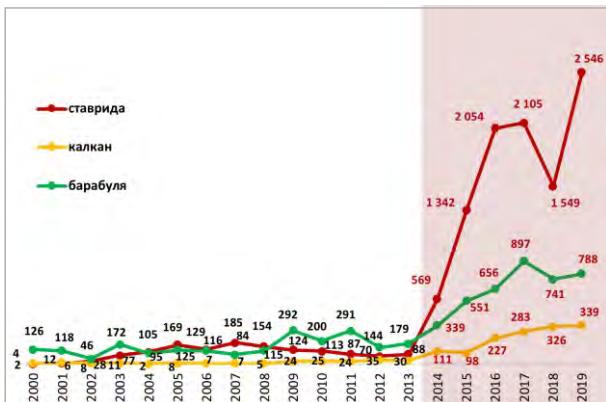
Середній чорноморський сейнер – основний тип рибальських суден в окупованому Криму

Діаграма 5. Обсяги вилову риби Російською Федерацією в Азово-Чорноморському басейні в 2013–2019, тис. тонн

Діаграма 6. Російський вилов окремих видів риб в Чорному морі в 2000–2019 роках (шпрот, хамса), тонн

Діаграма 7. Російський вилов окремих видів риб у Чорному морі в 2000–2019 роках (ставрида, калкан, барабуля), тонн

«Трофейна економіка». Морський видобуток біоресурсів

До окупації Криму Росія видобувала в Азово-Чорноморському басейні в середньому близько 30 тисяч тонн біоресурсів. Це сумарні об'єми вилову підприємств Краснодарського краю, Ростовської області, Ставропольського краю, Волгоградської області й Республіки Адигея.

Об'єм вилову залишався майже стабільним впродовж 2007–2013. У 2014 кримські риболовецькі господарства впродовж декількох місяців не мали ліцензій і не виходили в море. Однак навіть за цей перший рік окупації загальний обсяг російського видобутку в Азово-Чорноморському басейні помітно зросла завдяки кримській частині (див. діаграми).

За повідомленням Федерального агентства РФ з риболовлі, кількість користувачів водних біоресурсів Криму зросла більш ніж втричі після «входження півострова до складу Росії». В Азово-Чорноморському територіальному управління Росриболовлі цю тенденцію пояснили «особливостями дозвільної і податкової політики».

До березня 2014 риболовлею в Криму займалися 89 підприємств. За підсумками 2015 рибалив вже 181 господарський суб'єкт; наприкінці 2016-го – 267. А у 2017 їхня кількість зросла до 304.

До окупації риболовні підприємства Криму використовували для промислу 42 одиниці реєстрового флоту. Станом на 1 квітня 2015 право на плавання під прапором Російської Федерації та право власності на судна російського зразка отримали 32 рибопромислових судна. У серпні 2016 року окупаційна влада відзвітувала про майже повне завершення процесу перереєстрації рибопромислового флоту – під прапором РФ зареєстровано 38 кримських риболовецьких суден. Тобто збільшення кількості промислових суден у кримських рибалок не сталося.

Таким чином, приріст у декілька разів кількості риболовецьких підприємств, які працюють у водах і за квотами захопленого Криму, відбувся саме через російських суб'єктів підприємницької діяльності.

Навіть за поверхового огляду переліку тих, хто отримав дозвіл на вилов риби, можна побачити, що, наприклад, Сімферопольське ТОВ «Крим-Ресурс» було засноване у січні 2015 року товариством з обмеженою відповідальністю «Мангуст» із російського міста Курган. А засновниками ТОВ із гучною назвою «Великий Крим» у липні 2015 року стали двоє мешканців Чечні.

За даними Моніторингової групи «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень» та редакції інтернет-видання www.blackseanews.net, промисловий лов риби біля узбережжя окупованого Криму в Чорному і Азовському морях ведуть щонайменше 94 середніх промислових судна.

Крім того, авторами постійно фіксується масове прибережне тралення групами сейнерів до 10 суден одночасно. Ці сейнери йдуть уступом один до одного на відстані декількох сотень метрів. Вони фактично виконують суцільну зачистку кримського узбережжя від Керчі до Євпаторії (придонне тралення активними різномініми тралами), починаючи з відстані 100–200 метрів від берега.

«Трофейна економіка». Розпродаж українського майна

Саме логіка окупованої території, захопленої як «військовий трофей» задля використання у ролі військової бази, з перших місяців анексії Криму зумовила ставлення до прав власності на окупованому півострові. Автори назвали цей концепт «трофейною економікою». Він характеризується не просто масовими порушеннями правових норм, усталених у цивілізованому світі, а їх повним ігноруванням.

Це стосується не тільки підприємств військово-промислового комплексу, ресурсів українського шельфу та морських біоресурсів, про що йшлося у попередніх розділах. Відбулася масова експропріація всієї державної власності України на території Криму, яку цинічно названо «націоналізацією».

Список експропрійованої української власності містить понад 200 санаторіїв, усі порти, аеропорти, об'єкти водопостачання й енергетики, залізницю, виноробні заводи, елеватори, аграрні підприємства.

Експропрійовано такі відомі об'єкти, як Нікітський ботанічний сад, славнозвісний дитячий центр «Артек», унікальні заповідники тощо.

Експропріація не обмежується об'єктами державної власності України. У списку «націоналізованих» – об'єкти, що належать профспілкам, іншим громадським організаціям, університетам, Академії Наук тощо. Стосовно приватних підприємств використовується механізм рейдерських захоплень.

Об'єкти, що належать Україні, спочатку «враховувались як власність Республіки Крим». У 2014 кримська окупаційна влада ухвалила рішення про «націоналізацію» щонайменше 400 об'єктів державної власності України в Криму. Точної державної статистики України з цього приводу досі не опубліковано, оскільки за окупації Криму були втрачені документи Фонду державного майна України в АР Крим.

Але вже наприкінці 2014 «дотримання пристойності» відкинули. Почалася пряма передача вкраденої в України власності російським відомствам, наприклад Управлінню справами Президента РФ. Крім того, до цього списку вже можна додати Уряд РФ, ФСБ, Міноборони, Об'єднану суднобудівну корпорацію тощо.

Управлінню справами Президента РФ «передані» заповідники, винзаводи та виноградники, державні

Пансіонат «Енергетик», Ялта, вул. Пушкінська, центр міста. Проданий ТОВ «Вірсавія», єдиному претенденту на аукціоні 13.12.2017

резиденції, санаторії, розташовані на Південному березі Криму. Наприклад:

- Кримський природний заповідник;
- заповідник «Лебедині острови»;
- історичні палаці князів Юсупових і Голіциних;
- чотири державні резиденції;
- найбільший виноробний концерн «Массандра» та 8 його філій з винзаводами та виноградниками;
- унікальні державні санаторії: «Алуштинський», «Гурзуфський», «Зорі України», «Нижня Ореанда», «Південний»;
- санаторії профспілок: «Курпати», «Місхор» і «Ай-Петрі»;
- приватний санаторій і унікальний ботанічний сад «Айвазовське»;
- державні дитячі пансіонати «Веселка» і «Росія» в Бахчисараї та Євпаторії.

Усі зазначені вище об'єкти розташовані в унікальних місцях, мають площи в багато десятків, сотні та навіть тисячі гектарів, а їхня ринкова вартість за нормальніх умов становить десятки і сотні мільйонів доларів.

За законами РФ передбачена націоналізація з виплатою компенсації. В окупованому Криму в 2014 для безоплатної націоналізації використовувалися такі приводи як «стратегічне значення підприємства» або «підприємство не веде виробничої діяльності», у 2015 як привід для «націоналізації» використовувався встановлений після анексії термін перереєстрації підприємств за законодавством РФ до 1 березня 2015.

Наступним етапом «освоєння Криму» окупантами став розпродаж частини експропрійованої власності в Криму. Наведемо лише найбільш яскраві та характерні приклади.

Санаторій «Ай-Петрі» профспілок України, м. Ялта, парк 5,7 га та 1 га пляжу, проданий у 2018 за 416,4 млн руб., фото з архіву BlackSeaNews

Санаторій «Форос» – «перша ластівка» розпродажу трофейного майна, у 2016 придбаний Федерацією профспілок Татарстану, фото з архіву BSN

- У 2016 році санаторій «Форос» зі «списку українського бізнесмена Коломойського» був придбаний Федерацією профспілок Республіки Татарстан, в якої, за інформацією російських джерел, просто не могло бути коштів на купівлю кримського санаторію за 1,4 млрд рублів.

Голова Федерації незалежних профспілок Росії Михайло Шмаков пізніше визнав, що профспілки виступили в ролі оператора при купівлі «Форосу», отримавши кошти від великих регіональних компаній: ймовірно, «КамАЗ», «Татнефти», нафтохімічних підприємств, які не хотіли потрапити до санкційних списків.

- У 2017 на приватизацію краденого майна були виставлені три відомих санаторії на південному березі Криму: санаторний комплекс «Дюльбер» управління справами Верховної Ради України, два санаторії українських профспілок – «Місхор» і «Ай-Петрі» та ще 5 санаторіїв і дитячих оздоровчих таборів.

Покупці знайшлися тільки на два пансіоната – «Енергетик» у смт. Миколаївка та «Горний» в Ялті (належать держпідприємствам України).

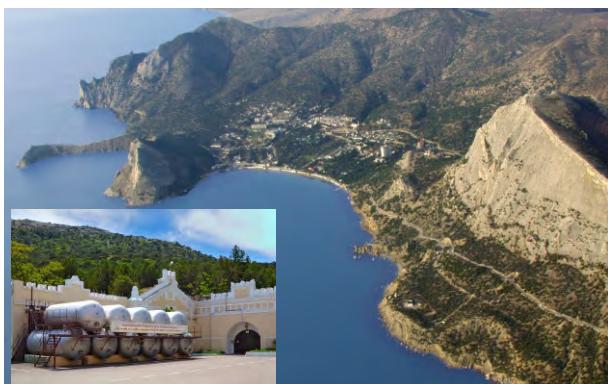
«Місхор», «Ай-Петрі» та «Дюльбер» з другої спроби у 2018 році купила фірма екскомандувача... ракетними військами і артилерією РФ генерал-полковника В. Зарицького. Санаторій «Місхор» (площа парку – 3 га) компанія придбала за 380 млн рублів, «Ай-Петрі» (5,7 га і 1 га пляжу) – за 416,4 млн руб., «Дюльбер» (площа – 22,34 га, колишній палац великого князя із царської родини) – за 702,7 млн руб.

- Знаменитий Завод шампанських вин «Новий світ» (проданий у грудні 2017) став першою великою угодою з «приватизацією» держвласності України в Криму.

Фактичним покупцем заводу став підсанкційний Юрій Ковалчук – бізнесмен із «блізького кола» Путіна, основний власник також підсанкційного банку «Росія», дочірня структура якого й придбала вкрадений завод. Ціна покупки – 1,5 млрд рублів.

До речі, це не просто одиничний випадок – це маркер майбутньої тенденції.

- У жовтні 2020 року окупаційна влада Криму прийняла рішення продати з аукціону захоплене Національне виробничо-аграрне об'єднання «Масандра» (державна власність України), до

Завод шампанських вин «Новий світ», м. Судак. Проданий 20.12.2017 за 1,5 млрд руб. доцірну підприємству банку «Росія». Фото з архіву BlackSeaNews

складу якого входять 8 великих виробників винограду та вина на березі Криму від Ялти до Судака і 12 винзаводів. Колекція вин Масандри (блізько 1 млн пляшок) – одна з найбільших у світі і занесена в 1998 до Книги рекордів Гіннеса. «Масандра» – одне з найбільших підприємств Європи з вирощування винограду та виробництва високоякісних марочних вин.

Негативні результати приватизації багатьох експропрійованих українських санаторіїв привели до поширення практики безоплатної передачі цих об'єктів у власність або управління республік РФ – Татарстану, Чечні, Інгушетії, Башкирії:

- У 2017 дитячий оздоровчий табір «Кримкоопспілка» в Алушті «подарований» уряду Чечні, а дитячий кардіологічний санаторій «Ювілейний» в Євпаторії – Башкирії.
- У 2018 дитячий санаторій під Євпаторією «Піонер» з парком в 12 га і пляжем в 1,4 га «подарували» Інгушетії.

Окупаційна влада Криму не може не розуміти проблему токсичності трофейного майна для можливих покупців. Тому, щоб заплутити його сліди, вона крім технології «приватизації», коли організатором продажу є окупаційне Міністерство майнових і земельних відносин, використовує технологію «відчуження» власності.

Цим займається спеціальна установа «Розпорядницька дирекція власності Республіки Крим», за якою закріплено 47 об'єктів, запропонованих на продаж.

«Ноу-хау», що активно використовує ця установа, – об'єднання окремих частин майна різних українських власників в один об'єкт продажу.

- Саме ця дирекція продала в листопаді 2018 року будівлі санаторію «Лівадія» в Ялті (власність профспілок України), а заразом декілька будинків Лівадійського палацу, де проводилася усважена Ялтинська конференція «Великої трійки» в 1945. Вартість продажу – 509,6 млн руб., покупець – російський бізнесмен Константин Малофеєв.
- Та ж сама дирекція в 2019 продала президентську державну резиденцію №1 «Глічиня» (відома як улюблене місце відпочинку лідерів СРСР, власність України, перебувала у віданні Держуправління справами Президента України). Вартість продажу – 1,2 млрд руб., покупець не розголошується. Після окупації Криму резиденцію передали Федеральній службі охорони РФ.

Крім того, як йшлося вище, використовується технологія «покупців-прокладок».

Уряд РФ буде все більше тиснути на окупаційну владу Криму задля якомога швидшого розпродажу українського майна, щоб хоч якось скоротити російські дотації Криму. Але російський бізнес розуміє, що «трофейна» кримська власність України та її резидентів – це токсичні активи.

Тому залишимо в силі ще один прогноз: українську власність в Криму купуватимуть ті фізичні та юридичні особи РФ, які вже раніше потрапили до «кримського» або іншого санкційного списку США.

Окупований туризм

Станом на початок 2014 кримська туристична галузь перебувала на підйомі та була безсумнівним галузевим лідером у Криму.

Починаючи з 2010 туристичний потік вийшов на стабільний рівень в 5–6 млн відпочивальників на рік, з них 1–1,2 млн в санаторіях і пансіонатах (за середньої тривалості перебування 12 діб), що відповідало реальному рівню конкурентоздатності кримського курорту на регіональному (чорноморсько-середземноморському) ринку.

У 2010 в стратегії розвитку півострова туризм був вперше офіційно визначений головним пріоритетом.

У 2010–2013 за підтримки ЄС здійснювалася диверсифікація кримського туризму, що мала на меті збільшення у структурі туристичного потоку частки туристів із країн ЄС та Азії.

- Вагомим маркером успішності цього процесу було те, що Крим став головним центром міжнародного круїзного туризму на Чорному морі: у 2013 порти Кримського півострова прийняли 187 іноземних круїзних лайнерів (блізько 105 тисяч пасажирів). Це були рекордні показники не лише за незалежної України, але й за всю кримську історію. На 2014 було підтверджено ще більше зростання – до 70–80%.
- Як наслідок – курортно-туристична сфера Криму на початок 2014 року генерувала (разом із галузями обслуговування) щонайменше 25% доходів зведеного бюджету АР Крим (тобто загального обсягу всіх податків, що збираються на території та безпосередньо пов'язані з обслуговуванням туристів, з урахуванням суміжних галузей транспорту, торгівлі, сфери послуг тощо).
- При цьому три основні регіони з курортноюmonoекономікою, що обслуговують понад 75% туристів – Ялта (38%), Алушта (19%) та Євпаторія (19%), – формували понад 20% доходів зведеного бюджету автономії.

Після окупації курорти і туризм на фоні мілітаризації припинили бути пріоритетною сферою економіки Криму в бюджетному та інвестиційному сенсі.

Крим в умовах санкцій перетворився на курорт тільки для російських туристів. Водночас якісний склад туристів із РФ також зазнав істотних змін:

- до окупації в Криму відпочивали громадяни РФ із середнім та високим рівнем доходів (частка до 22%; 1,2 – 1,5 млн ос./рік). Туристи з РФ зазвичай зупинялися в дорогих готелях та мініготелях і вирізнялися високими витратами у сфері туристичних послуг;
- у 2014–2019 роках в окупованій Крим за пільговими путівками в недорогі санаторії досить масово та організовано спрямовували туристів з РФ із низьким рівнем доходів, які не мали фінансових можливостей користуватися послугами курортного сервісу. Крім них, до відомчих санаторіїв Криму (Міноборони, СБУ, ДПСУ, ГФС, УС Президента України, ВР України та ін.), що стали військовими трофеями відповідних відомств країни-окупанта, прямували на відпочинок працівники відповідних силових структур РФ.

Внаслідок окупації докорінно змінилася туристична логістика:

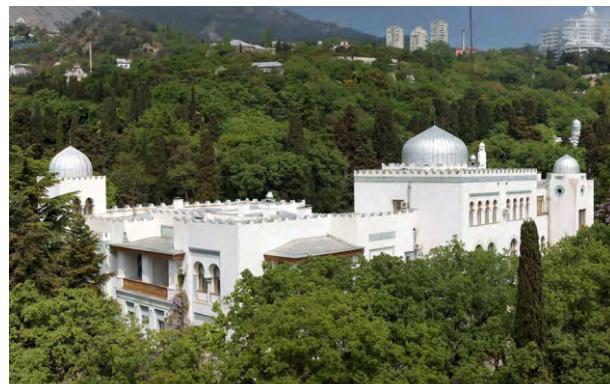
- до окупації у 2000-х роках сформувалися стійкі базаторічні пропорції транспортних туристичних потоків: 67% – залізничним транспортом, 20% – автомобілем, 13% – літаком;
- у 2015–2017, за даними маріонеткового «уряду Криму», із загального числа гостей півострова 45% прибули авіатранспортом, 41% – поромною переправою; 14% – автотранспортом;
- 15 травня 2018 відкрили автомобільну частину мосту через Керченську протоку, 25 грудня 2019 – залізничну частину для пасажирського транспорту і 30 червня 2020 – для вантажного;
- відтак показники логістики ще більше змінилися. 2020 року автотранспортом до окупованого Криму приїхали 70% гостей, авіатранспортом – 25%, залізницею – 5%.

У 2020 повноцінний курортний сезон в Криму через карантин внаслідок коронавірусу розпочався 1 липня, після майже трьох місяців заборони на прийом туристів у готелях і санаторіях.

Офіційні оцінки туристичного потоку в Криму мають пропагандистський характер і завищені вдвічі-втричі. Показники, які публікує окупаційна влада протягом двох останніх років (6–8 млн туристів на рік), є в реальності показниками пасажиропотоку. Вони враховують всіх, хто в'їжджає до півострова, зокрема й додаткове наявне населення численністю 0,8 – 1,0 млн осіб, які переїхали до Криму та можуть по кілька разів на рік виїжджати до РФ та поверматися (див. розділ «Заміна населення Криму»). Кількість ноочівель у туристичних закладах не публікується. Додамо, що в Криму, як вже зазначено вище, йде масовий розпродаж трофеїних українських санаторіїв, пансіонатів, ліквідація дитячі оздоровчі заклади, а чисельність пансіонатів та готелів, що приймають туристів, скоротилася з 2,5 тисяч у 2013 до 826 у 2020 році.

Зазначимо, що в 2015–2020 роках яскраво проявилася повна некомпетентність як кримського, так і муніципального менеджменту стосовно комунальних питань проведення туристичного сезону. Таких катастрофічних проблем із вивезенням сміття, викидами каналізації в море у період літнього сезону Крим не знав уже давно.

У поєднанні із цими проблемами непереборним негативним фактором дедалі більше стає дефіцит прісної води (див. розділ «Вода в окупованому Криму: повернення на 50 років у минуле»). У зв'язку із цим перспективи розвитку курортно-туристичної сфери в окупованому Криму виглядають сумнівними.

Санаторний комплекс «Дюльбер» Управління справами Верховної Ради України, м. Ялта, площа 22,34 га, колишній князівський палац, у 2018 проданий за 702,7 млн руб. Фото з архіву BlackSeaNews

Експорт та імпорт

У 2013 році експорт за кордон з Кримського півострова становив 904,9 млн доларів, а імпорт – 1,044 млрд доларів США, а з міста Севастополь – відповідно 99,8 млн та 106,9 млн доларів.

Кримська окупаційна статистика із самого початку не є достовірним джерелом інформації. Але навіть вона публікує красномовні результати «зовнішньоекономічної діяльності» (див. Діагр. 8 та Діагр. 10). Таким чином, експорт із Криму у 2019 році порівняно з 2013-м, останнім передвоєнним роком, зменшився в доларовому еквіваленті в 26,9 раза, а експорт з Севастополя – у 15,6 раза. Зменшення імпорту за той самий період становило по Криму 17,3 раза та по Севастополю – 16,97 раза.

Проілюструємо деякі параметри зовнішньоекономічної діяльності на основі власних розслідувань авторів.

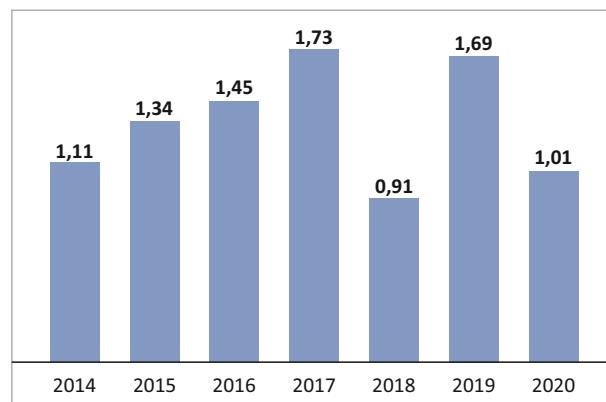
В 2014–2020 характер кримського експорту з портів окупованого Криму був таким:

- зерно до Сирії, Північного Кіпру, Лівану, Лівії, Єгипту, Туреччини (до 2018) із Севастополя, Керчі, Феодосії;
- металобрухт до Туреччини (до 2019), Румунії (до 2017) і Албанії із Севастополя та Феодосії;
- кальцинована сода до РФ, Румунії (до 2017), Сирії, Лівану, Єгипту із Севастополя та Феодосії;
- зріджений вуглеводневий газ, Liquefied petroleum gas (Lpg), з газового терміналу в Керченському морському рибному порту до Болгарії (до 2017), Туреччини (до 2019), Сирії та Лівану (до 2019);
- реекспорт російського палива з Феодосійської нафтобази до Сирії (2020).

Імпорт до портів Криму має такий характер:

- будівельні матеріали (цемент, клінкер, гіпс, будівельні суміші, щебінь) з Туреччини; щебінь з Абхазії (до 2019);
- хімічна сировина – ільменітова руда – з Норвегії (2017) і Туреччини (реекспорт).

Головним експортним товаром окупованого Криму є зерно (див. Діагр. 9). Чимало частини експорту зерна здійснюється через рейдову перевалку в Керченській

Діаграма 9. Обсяги зернових в окупованому Криму у 2014–2020 роках, млн тонн

protoці – рейдова стоянка №451 російського порту «Кавказ» на Тамані. Це дає змогу змішувати кримське зерно із зерном з регіонів РФ, щоб приховувати його походження з окупованої території. Таке зерно прямує до країн, що дотримуються міжнародних санкцій. Максимальний обсяг експорту зерна зафіковано у 2017 році – 588 тис. тонн, в наступні роки він зменшився: у 2018 – до 422 тис. тонн, у 2019 – до 300 тис. тонн (див. Табл.1).

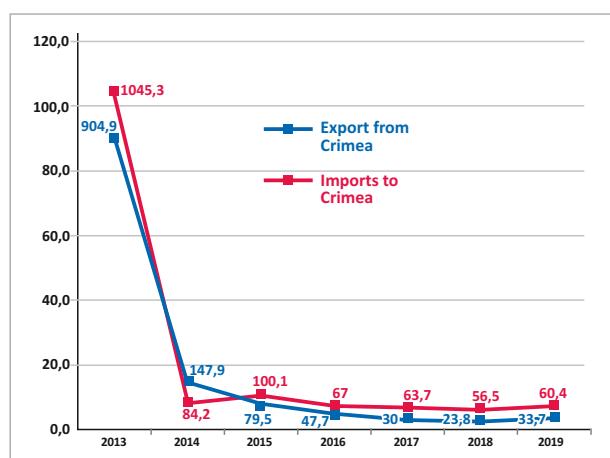
Головні товарні позиції імпорту – ільменітова руда (хімічна сировина для виробництва двоокису титану на заводі «Кримський титан» в Армянську, Північний Крим) та будівельні матеріали. Частина ільменітової руди також імпортується через рейдову перевалку в обхід санкцій (див. Табл.2).

Експорт товарів з Криму, 2018–2019, тис. тонн. Табл. 1

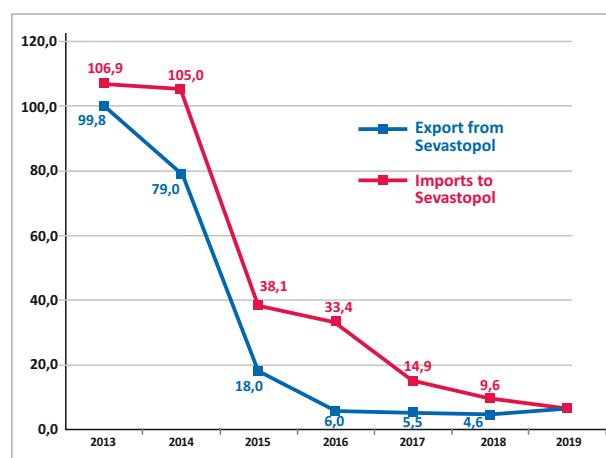
	2018	2019
Зерно	422 000	300 000
Металобрухт	70 000	21 000
Кальц. сода	25 000	18 000

Імпорт товарів до Криму, 2018–2019, тис. тонн. Табл. 2

	2018	2019
Ільменіт	200 000	162 900
Щебінь	33 300	29 900
Будівельні матеріали	66 800	13 300

Діаграма 8. Обсяги експорту й імпорту товарів з Автономної Республіки Крим у 2013–2019 роках за офіційними даними, \$ млн

Діаграма 10. Обсяги експорту й імпорту товарів з міста Севастополь у 2013–2019 роках за офіційними даними, \$ млн

Банки в «сірій зоні»

До початку окупації Криму на території АР Крим та міста Севастополь діяла розгалужена мережа відокремлених підрозділів комерційних банків. Свої підрозділи на півострові мали 67 банківських установ, зареєстрованих на материковій частині України, а також два банки, розташованих в Криму: «Чорноморський Банк Розвитку та Реконструкції» і Банк «Морський». Держава-окупант планувала використати українські фінансові установи для пом'якшення проблем «перехідного періоду». Однак у зазначений термін жоден з українських банків, який мав відокремлені підрозділи на території Криму, не надав згоду продовжувати роботу на окупованій території відповідно до законодавства РФ.

За період окупації Криму в різні часи починали роботу 34 російських банки. Крім того, під російську юрисдикцію перейшли два місцеві банки (загалом 36).

Наразі 28 банків позбулися ліцензій. З них 5 банків вже ліквідовано, 23 перебувають у процедурі банкрутства. 2 російських банки, що залишили Крим після нетривалої спроби роботи, ще працюють на території РФ. **Станом на 1 вересня 2020 на півострові залишилося 6 діючих банків РФ. Всі вони перебувають під міжнародними санкціями** (Діагр. 11).

Сукупний розмір чистих активів банків, що наразі працюють в Криму, становить близько 19,5 млрд USD. Але з них 14,8 млрд – це активи банку «Росія» (див. Діагр. 12). Це банк з головним офісом у Санкт-Петербурзі, розташований у другій десятці рейтингу російських фінансових інститутів та орієнтований, як пишуть російські фінансові аналітики, «переважно на обслуговування великих корпоративних клієнтів, в числі яких підприємства та організації, що входять до структури найбільших російських компаній стратегічного призначення». Бути впливовою фінансовою установою на міжнародному ринку йому заважають санкції. Ну а перейматися розвитком фінансових послуг у Криму не цікаво, тому банк займається переважно обслуговуванням фінансових інтересів своїх бенефіціарів: Юрія Ковалчука, Генадія Тимченка, Олексія Мордашова, Сергія Ролдугіна та інших, хто вже отримав у власність велику кількість захопленого українського майна на окупованому півострові.

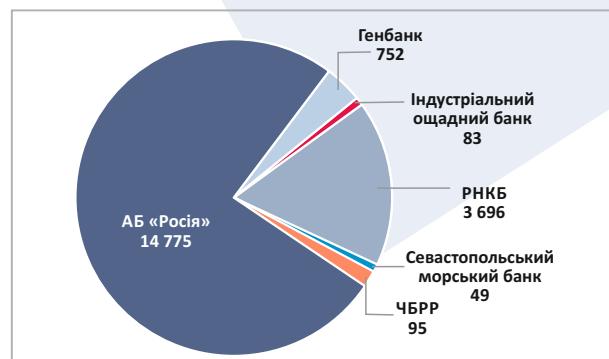
Ще один російський банк (а в Криму наразі лише два банки з «некримською пропискою») не вартий особливої уваги у зв'язку з незначним розміром та масштабом діяльності.

Всі великі російські банківські установи, що функціонували в Криму до окупації (зокрема Сбербанк, Альфа-банк, ВТБ), припинили свою діяльність на окупованому півострові через санкції та не планують її відновлювати.

Із чотирьох «кримських» банків найбільш наповненим активами і територіально розвиненим є РНКБ, який виконує функцію «головного банку» Криму, веде розрахунково-касове обслуговування великої кількості юридичних осіб та є фактично єдиним банком, що обслуговує платежі фізичних осіб. До речі, найближчим часом можна очікувати подальшого скорочення чисельності банків у Криму: «Севастопольський морський банк», яким з січня 2020 року керує тимчасова адміністрація, за інформацією російських фінансових аналітиків, планують приєднати до РНКБ. У квітні 2020 наказом російського Центробанку розмір статутного капіталу банку був зменшений до 1 (одного) рубля.

Діаграма 11. Частка банків, що працювали в окупованому Криму, станом на 01.09.2020, кількість банків

Діаграма 12. Обсяг чистих активів банків, що залишилися працювати в окупованому Криму, станом на 01.08.2020, млн USD

Характеристики банків, що працюють на Кримському півострові станом на 1 жовтня 2020

- ПАТ «Російський Національний Комерційний Банк» (РНКБ) / Головний офіс: Сімферополь / Присутність у містах Криму: Алушта, Армянськ, Бахчисарай, Джанкой, Євпаторія, Керч, Краснопerekopськ, Саки, Севастополь, Сімферополь, Судак, Феодосія, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн USD: 3 696 / Місце у фінансовому рейтингу банків РФ: 31 / Санкції: США – з 11.03.2015; ЄС – з 30.07.2014; Україна – з 16.09.2015.
- «Севастопольський морський банк» /Севастополь/ Алушта, Армянськ, Бахчисарай, Євпаторія, Керч, Краснопerekopськ, Саки, Севастополь, Сімферополь Судак, Феодосія, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн USD – 49 / Місце у фінансовому рейтингу банків РФ: 259 / Санкції: США – з 22.12.2015; Україна – з 14.05.2018.
- АТ «Чорноморський банк розвитку і реконструкції» (ЧБРР) /Сімферополь/ Алушта, Армянськ, Бахчисарай, Джанкой, Євпаторія, Керч, Краснопerekopськ, Саки, Севастополь, Сімферополь Судак, Феодосія, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн. USD – 95 / Місце у фінансовому рейтингу банків РФ – 212 / Санкції: США – з 20.06.2017; Україна – з 14.05.2018.
- АТ «ГЕНБАНК» /Сімферополь/ Алушта, Армянськ, Бахчисарай, Джанкой, Євпаторія, Керч, Краснопerekopськ, Саки, Севастополь, Сімферополь, Судак, Феодосія, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн. USD – 752 / Місце у фінансовому рейтингу банків РФ – 94 / Санкції: США – з 22.12.2015; Україна – з 16.09.2015.
- АТ «Акціонерний банк «Росія» /Санкт-Петербург/ Алушта, Джанкой, Євпаторія, Керч, Краснопerekopськ, Саки, Севастополь, Сімферополь, Феодосія, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн. USD – 14 775 / Місце у фінансовому рейтингу банків РФ – 14 / Санкції: США – з 20.03.2014; Україна – з 16.09.2015.
- АТ «Комерційний банк «Індустриальний ощадний банк» /Москва/ Керч, Севастополь, Сімферополь, Ялта / Чисті активи на 01.08.2020, млн. USD – 83 / Місце у фінансовому рейтнгу банків РФ – 221 / Санкції: США – з 20.06.2017; Україна – з 16.09.2015

Інвестиції

За даними Росстату, впродовж років окупації інвестиції в основний капітал в Криму та Севастополі становили відповідно 8,6 та 1,9 млрд USD. З них за бюджетні кошти – 6,03 млрд USD (70,2%) в Криму та 1,34 млрд USD (71,6%) в Севастополі (діаграма 13).

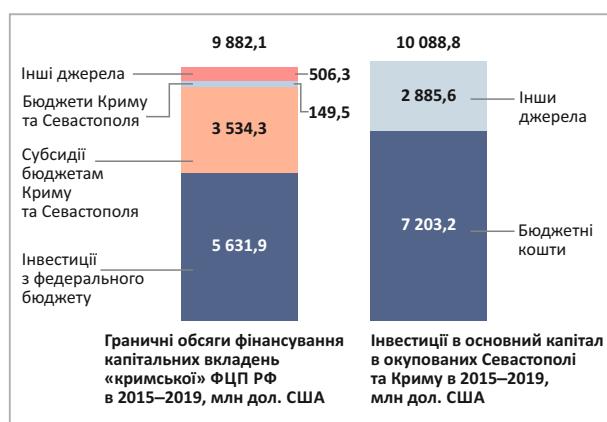
Це переважно інвестиції в об'єкти так званої Федеральної цільової програми «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополь до 2024 року», фінансування якої розпочалося у 2015 році, надалі – ФЦП.

Кореляцію між обсягами фінансування капітальних вкладень в об'єкти ФЦП та обсягами інвестицій, про які звітує офіційна статистика, можна побачити на діаграмі 14.

Крім 70% бюджетних інвестицій в основний капітал, на діаграмах 13 та 14 можна побачити інвестиції «з інших джерел».

«Інші джерела» інвестицій в Крим та Севастополь є такими:

- інвестиції в будівництво дорожньої та енергетичної інфраструктури, інших об'єктів у рамках ФЦП, кошти на які виділялися не напряму з бюджету РФ, а через російські державні та квазі-приватні корпорації та/або банківські кредити;
- інвестиції підприємств військово-промислового комплексу РФ у виробництво продукції військового призначення на захоплених внаслідок окупації українських заводах;
- приватні інвестиції в будівництво житла для покупців з РФ – майже єдиний тип інвестиційних проектів, що орієнтовані на попит покупців, які, щоправда, в свою чергу являють собою специфічну групу з переведених до півострова російських військових та чиновників; а також торговельно-складської інфраструктури оптово-роздрібного бізнесу з регіонів РФ.

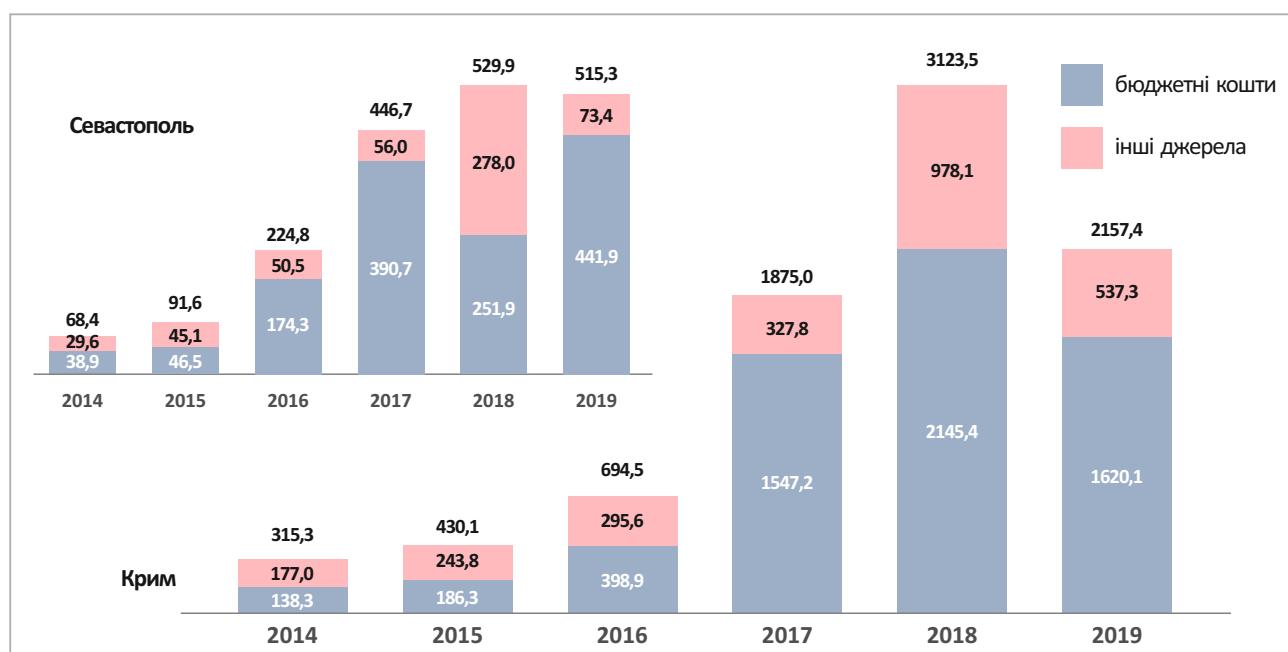
Діаграма 13. Порівняння сумарних обсягів фінансування російської ФЦП «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополь до 2020 року» та обсягів інвестицій в основний капітал на окупованому півострові у 2015–2019 роках

Що фінансує «кримська» ФЦП

Російську федеральну цільову програму «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополь до 2020 року» ухвалили у серпні 2014, неодноразово коригували та зрештою подовжили до 2024.

Запланований обсяг фінансування програми (у редакції станом на 27.07.2020) – 1257,3 млрд руб. Зокрема кошти федерального бюджету – 1190,1 млрд руб., бюджетів «суб'єктів РФ» – 36 млрд руб., позабюджетних джерел – 311,2 млрд руб.

Капітальні вкладення у межах програми становлять 1121,9 млрд руб., решта 135,4 млрд руб. – «інші потреби»: містобудівна документація, система «Ера-Глонасс», створення каналів зв'язку «на користь МО РФ, федеральних органів виконавчої влади, інших органів і організацій, операторів зв'язку в цілях забезпечення безпеки держави, оборони країни і забезпечення правопорядку» тощо.

Діаграма 14. Інвестиції в основний капітал з бюджету РФ та інших джерел в окупованих Севастополі та Криму за даними Росстату, 2014–2019, \$ млн

Діаграма 15. Основні напрямки фінансування капітальних вкладень «кримської» ФЦП РФ станом на січень 2020 р.

Що стосується цілей ФЦП і власне заходів, які фінансуються, то основними завданнями програми є подолання інфраструктурних обмежень, що виникли як наслідок окупації Криму, діаграма 15. Це:

- усунення обмежень транспортної інфраструктури – будівництво мосту через Керченську протоку, реконструкція аеропорту Сімферополя, будівництво автомобільних доріг для підвищення транспортної доступності Кримського півострова і переформатування існуючих транспортних коридорів під пасажиро- і вантажопотік, орієнтований на РФ, облаштування пунктів пропуску тощо (блізько 60% обсягу фінансування);
- усунення обмежень енергопостачання – усунення мережевих обмежень, створення власної генерації (щонайменше 11%);
- усунення обмежень інженерної інфраструктури – створення системи водозабезпечення (щонайменше 10%).

Інші заходи мають гучні назви, але незрівнянно меншу вартість у грошах:

- формування промислового комплексу – це створення індустриальних парків (5,7%);
- формування туристсько-рекреаційних кластерів (5%);

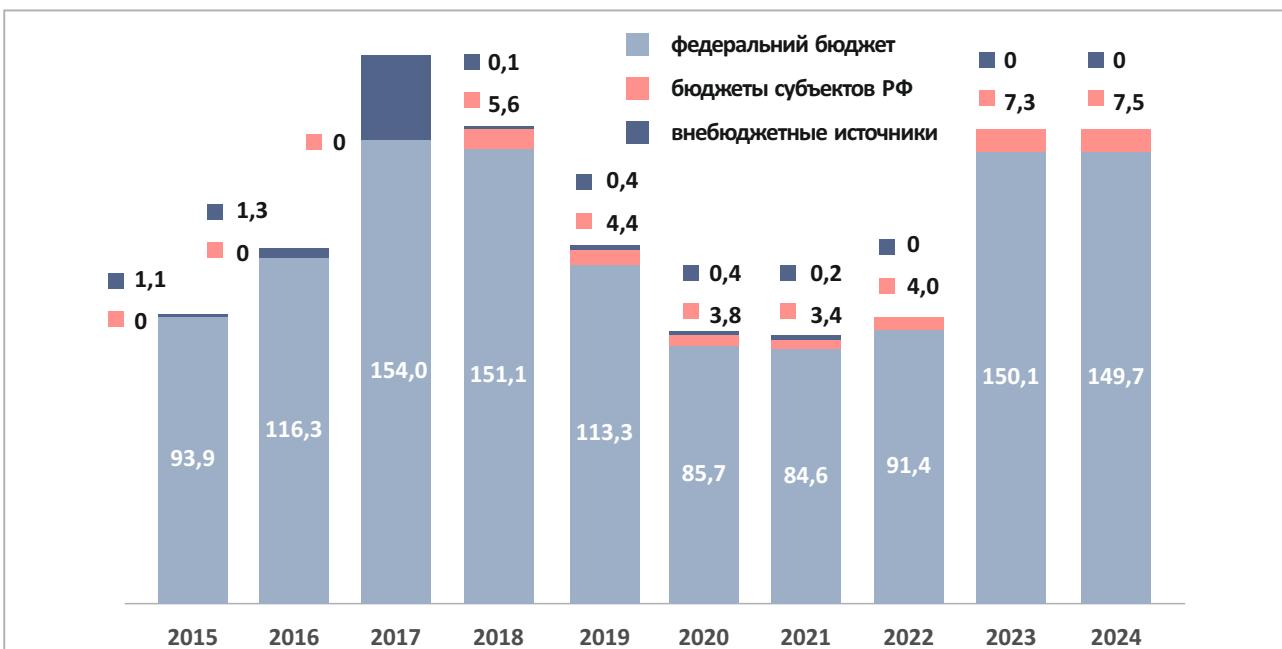

Діаграма 16. Основні напрямки фінансування капітальних вкладень «кримської» ФЦП РФ станом на серпень 2020 р.

- розвиток соціальної сфери (13%);
- забезпечення міжнаціональної єдності (1%);
- захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та інші заходи становлять лише 0,2% від обсягу капітальних вкладень.

Останні кошти, додані до обсягів фінансування програми в липні 2020, не розподілені за конкретними заходами, тому структура фінансування ФЦП нині виглядає так (діаграма 16). Можна переконатися, що пріоритети не змінилися: понад 80% – це мегапроекти з подолання інфраструктурних обмежень і заходи задля створення телекомунікаційної та промислової інфраструктури.

Основним джерелом фінансування цільової програми є та залишатиметься федеральний бюджет Росії (діаграма 17). Кошти позабюджетних джерел ФЦП визначено у програмі як «кредити, різні види позик, а також власні кошти підприємств-інвесторів». Таким чином, стан банківської системи Криму та реальна природа інвестицій в окуповану територію свідчать про те, що в умовах міжнародних санкцій Крим за промовчанням не може стати інвестиційно привабливою територією. Він є та залишатиметься фінансовим тягарем для бюджету держави-окупанта.

Діаграма 17. Розподіл коштів на фінансування капітальних вкладень «кримської» ФЦП РФ за роками та джерелами

Заміна населення Криму

«Міграційна зброя» та соціокультурна переробка населення в процесі колонізації нових територій Російською імперією та Радянським Союзом мають тривалу історію. Протягом неї в Росії накопичено різноманітний досвід та величезний науково-історичний фундамент.

Демографічна історія Криму з моменту потрапляння півострова до сфери геополітичних інтересів Росії у XVIII столітті містить кілька періодів, з однаковою типологією – вони завжди розпочиналися із соціокультурного руйнування Криму, а завершувалися його перевтіленням відповідно до стандарту, який привносили окупанти.

На всіх історичних етапах Російська імперія та СРСР потужно використовували в Криму «міграційну зброю». Сенс цього використання завжди зводився до витіснення (стимулювання еміграції та/або депортациі) корінного кримськотатарського населення та заселення Криму прибульцями з російських регіонів (або навіть іноземними колоністами з потрібними компетенціями).

Саме тому після окупації та не визнаної цивілізованим світом спроби анексії півострова в 2014 ми очікували нової демографічної політики РФ стосовно Криму. Зауважимо, що в російській історії керована міграція російського населення на нові захоплені території завжди була частиною переосвоєння «трофею» під нові цілі, для кардинальної зміни функціональної спеціалізації території.

Упродовж усього терміну окупації автори ведуть власний моніторинг відповідної офіційної та дотичної інформації, розуміючи, що російська статистика загалом та статистика окупаційної адміністрації Криму і Севастополя особливо є не інструментом аналізу, а значною мірою – засобом дезінформації.

Інформаційний масив за різними напрямами, накопичений з лютого 2014 року, вже дає можливість робити досить впевнені висновки. На жаль, специфіка використаних джерел, що існують в умовах тотального контролю російських спецслужб та «залізної залісі», не дає можливості класичних посилань з міркувань безпеки цих джерел. Тому читачеві доведеться сприйняти на віру деякі тези авторів.

* * *

Вже стало загальновизнаним, що головною метою спецоперації із захоплення Кримського півострова в лютому 2014 року було відновлення функції «непотоплюваного авіаносця імперії» посеред Чорного моря.

Тому при вивченні міграції було природним розділити демографію Севастополя як головного мілітарного фокуса Криму та решти Кримського півострова.

Але, як зазначалося на початку книги, у новітньому випадку чергової спроби російської колонізації Криму відразу йшлося не тільки про гіантську військову базу, а й про «нову міжнародну вітрину Росії» – туристичну та інноваційну за зразком олімпійського Сочі.

Аналіз демографічної динаміки на півострові за майже 7 років окупації дає змогу оцінити, чи справдилися ці наміри та як саме.

Загальна чисельність постійного населення Криму (без міста Севастополь) в 2014–2019

Населення Криму без Севастополя в 2014–2020 роках, осіб. Табл. 1

Дата	Чисельність	Джерело
01.01.2014	1 967 200	Укрстат
14.10.2014	1 889 400	Перепис РФ
01.01.2015	1 895 915	Росстат
01.01.2016	1 907 106	Росстат
01.01.2017	1 912 168	Росстат
01.01.2018	1 913 731	Росстат
01.01.2019	1 911 818	Росстат
01.01.2020	1 912 622	Росстат

За останніми довоєнними даними української статистики станом на 1 січня 2014, тобто за два місяці до окупації, чисельність постійного населення Автономної Республіки Крим (без міста Севастополя) становила 1 млн 967 тис. 200 осіб.

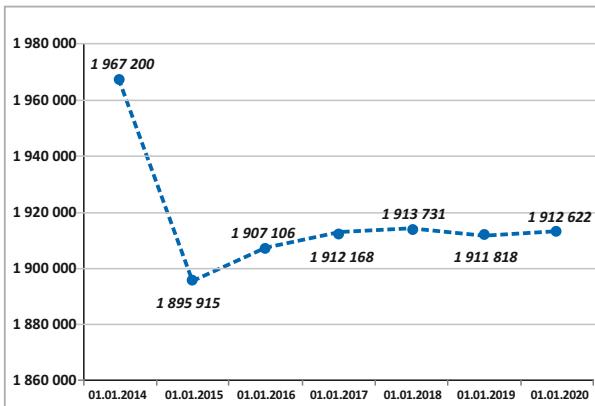
Одним із перших заходів РФ після окупації був перепис населення. Він був проведений 14 жовтня 2014. За його підсумками у Криму без Севастополя нарахували 1 млн 889 тис. 400 осіб.

Тобто співставлення офіційної української статистики та окупаційного перепису дає зменшення чисельності населення окупованого Криму за 9 місяців 2014 року на 77 800 осіб. Це в свою чергу дає розуміння масштабу виїзду населення з Криму одразу після окупації.

За оцінками авторів, до 80–90% від цього показника, тобто 60–70 тисяч осіб, припало на виїзд населення на материкову частину України внаслідок побоювань, пов'язаних із репресіями.

Цей міграційний потік складали переважно активні учасники спротиву окупації, журналісти незалежних ЗМІ, громадські активісти проукраїнських, зокрема і кримськотатарських організацій, інші люди, які за своїми життєвими поглядами категорично не уявляли собі життя під окупацією.

Надалі статистичні дані демонструють, що загальна чисельність постійного населення Криму, тобто кількість людей, які офіційно зареєстровані за місцем постійного проживання на території Криму (в міграційній службі міністерства внутрішніх справ РФ), протягом окупації не зростає, а залишається фактично на одному рівні (див. Діагр. 18).

Загальна чисельність постійного населення міста Севастополь в 2014–2019

Населення Севастополя в 2014–2020 роках, осіб. Табл. 2		
Дата	Чисельність	Джерело
01.01.2014	383 304	Укрстат
14.10.2014	393 304	Перепис РФ
01.01.2015	398 973	Росстат
01.01.2016	416 263	Росстат
01.01.2017	428 753	Росстат
01.01.2018	436 670	Росстат
01.01.2019	443 212	Росстат
01.01.2020	449 138	Росстат

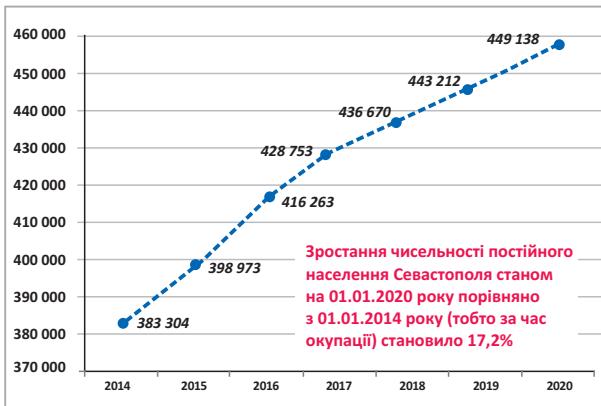
Загальна чисельність постійного населення окупованого міста Севастополя за роки окупації демонструє принципово інші тенденції, ніж в окупованій АР Крим.

За останніми довоєнними даними української статистики станом на 1 січня 2014, тобто за два місяці до окупації, чисельність постійного населення Севастополя становила 383 304 особи. Вже російський перепис населення за 8 місяців після початку окупації показав збільшення населення на 10 тис. осіб. А надалі розпочалося безпредecedентно стрімке зростання внаслідок міграції, що триває і дотепер (див. Діагр. 19, 20).

Загалом упродовж окупації абсолютна чисельність постійного населення Севастополя зросла з 383 304 до 449 138 осіб, тобто на 65 834 особи, або на безпредecedентні 17,2%.

Постійне населення міста Севастополь та зовнішня міграція в 2014–2019

Зовнішня міграція до міста Севастополь за роки окупації. Табл. 3			
Роки	Загалом	зокрема з регіонів РФ	зокрема «з країн СНД» (Донбас)
2014	14 182	11 380	2 802
2015	24 766	16 889	7 877
2016	18 759	13 417	5 342
2017	16 091	12 439	3 652
2018	16 413	12 827	3 586
2019	16 858	12 036	4 822
Усього	107 069 (100%)	78 988 (73,77%)	28 081 (26,23%)

Динаміка чисельності постійного населення Севастополя за період окупації 2014–2020, станом на 01.01.2020, осіб. Діагр. 19

Довідка: до 5 квітня 2016 питаннями реєстрації місця постійного проживання та міграції населення опікувалася Федеральна міграційна служба (ФМС) Росії, федеральний орган виконавчої влади. 5 квітня 2016 указом президента РФ цю службу ліквідували, а її функції та повноваження повернули Головному управлінню з питань міграції Міністерства внутрішніх справ РФ.

Отже, за роки окупації Кримського півострова (станом на 1 січня 2020) до міста Севастополя з РФ прибуло на постійне проживання 107 069 осіб:

- 73,77%, або 78 988 осіб з них, раніше постійно проживали в регіонах РФ;
- 26,23%, або 28 081 осіб, постійно проживали в Донецькій та Луганській областях України.

Щоб адекватно оцінити масштаб явища, зауважимо, що кількість зовнішніх мігрантів вже сягнула 27,93% від кількості постійного населення Севастополя до окупації. Тобто міграційний приріст компенсував всі негативні демографічні процеси в місті й забезпечив величезне зростання кількості постійного населення.

Зауважимо, що міграційний приріст населення з регіонів РФ до Севастополя триває постійно та рівномірно, з року в рік на рівні 12–13 тис. осіб. Це пряме свідчення планомірного нарощування військового контингенту РФ на головній базі Чорноморського флоту РФ: потік міграції до Севастополя переважно складається з російських військових та членів їхніх родин.

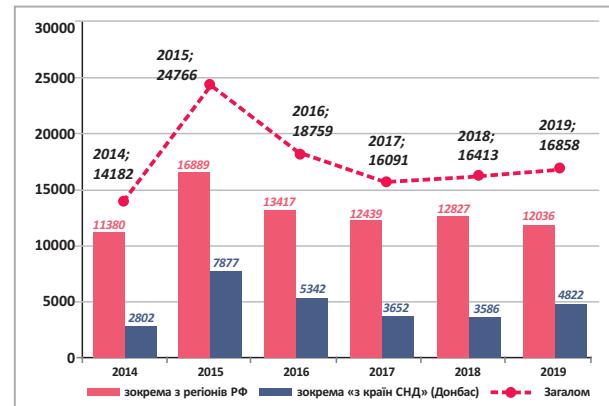
Основний мотив їхньої офіційної реєстрації постійного місця проживання – можливість користування пільговою військовою іпотекою для отримання власного житла.

Ще одна складова міграційного потоку, що збільшує постійне населення Севастополя, – російські пенсіонери з віддалених районів Півночі РФ та Сибіру.

Стосовно «мігрантів з Донбасу», які відображеніся в російській офіційній статистиці як «мігранти з країн СНД», реальна ситуація є дещо іншою.

Насправді, основна кількість мешканців Донецької та Луганської областей переїхала до Кримського півострова відразу після початку на Донбасі бойових дій, спричинених агресією РФ.

Вже наприкінці листопада 2014 року ФМС РФ поширила повідомлення, що на території Криму перебуває приблизно 200 тисяч осіб, які виїхали з Донбасу внаслідок бойових дій.

Динаміка кількості прибулих до Севастополя на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020, осіб. Діагр. 20

Зауважимо, що до окупації в Криму тривало велике будівництво «рекреаційного житла», що користувалося значним попитом серед мешканців областей Сходу України як «друге житло у моря». Тому багато хто з жителів Донбасу поїхав від війни до своїх кримських квартир.

Крім того, з перших днів війни на Донбасі існувала тісна співпраця між окупаційною владою Криму та маріонетковими режимами так званих народних республік на Донбасі.

Це виявлялося як в підготовці на території Криму загонів бойовиків, так і в лікуванні поранених, що також стало фактором «донецької міграції» до окупованого Криму.

Тому на Діагр. 20 по Севастополю та на Діагр. 21 по Автономній Республіці Крим ми бачимо не щорічну динаміку міграції з Донбасу до Криму, якої давно немає, а динаміку процесу отримання жителями Донбасу, які прибули до Криму в 2014 році, російських паспортів та реєстрації ними постійного місця проживання у Севастополі та Криму.

Постійне населення окупованого Криму (без Севастополя) та зовнішня міграція в 2014–2019 роках

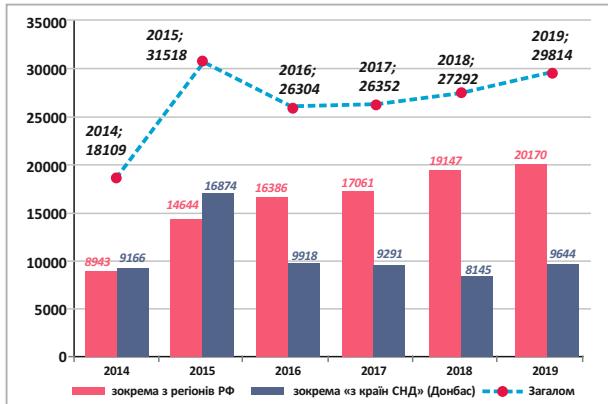
Офіційна статистика окупаційних органів свідчить, що за роки окупації Кримського півострова станом на 1 січня 2020 до Криму (без міста Севастополь) з РФ прибули на постійне проживання 159 389 осіб:

- 60,45% з них, або 96 351 осіб, раніше постійно проживали в регіонах РФ;
- 39,55% з них, або 63 038 осіб, постійно проживали в Донецькій та Луганській областях України.

Щоб також адекватно оцінити масштаб явища, зауважимо, що кількість зовнішніх мігрантів становила 8,1% від чисельності постійного населення АР Крим до окупації.

Тобто – на відміну від Севастополя, де, нагадаємо, аналогічний показник дорівнював 27,93% – міграційний приріст населення в окупованому Криму компенсував тільки його природне скорочення, але не забезпечив зростання чисельності постійного населення.

Підкреслимо, що міграційний приріст постійного населення (зробимо наголос на слові «постійного») з регіонів РФ до окупованого Криму має тенденцію стійкого зростання з року на рік.

Динаміка кількості прибулих до Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020, осіб. Діагр. 21

Зовнішня міграція до Криму без Севастополя за роки окупації. Табл. 4

Роки	Усього	зокрема з регіонів РФ	зокрема «з країн СНД» (Донбас)
2014	18109	8943	9166
2015	31518	14644	16874
2016	26304	16386	9918
2017	26352	17061	9291
2018	27292	19147	8145
2019	29814	20170	9644
Усього	159389	96351	63038

Однак природа цього зростання складніша, ніж у Севастополі:

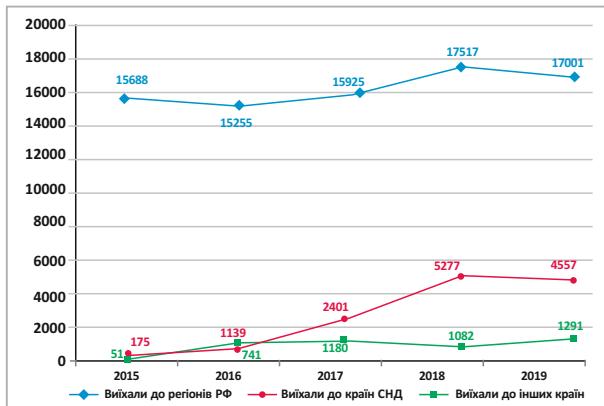
- по-перше, як і в Севастополі, це потік мігрантів з російських військових та членів їхніх родин, які селяться переважно в Євпаторії, Феодосії та Керчі;
- по-друге, як і в Севастополі, це також російські пенсіонери із віддалених районів Півночі РФ та Сибіру, які купують квартири переважно у Сімферополі або Ялті та інших приморських містах;
- по-третє, це представники російського середнього класу, які змінюють місце постійного проживання переважно з огляду на екологічну ситуацію та кліматичні умови;
- по-четверте, це частина російських чиновників, переважно силовиків, та членів їхніх сімей, для яких не є актуальним наявність шенгенських віз (які неможливо отримати за наявності постійної реєстрації в окупованому Криму).

Характеристики та співвідношення кількості осіб, прибулих і вибулих з Криму на постійне проживання в 2015–2019 роках

Звернімо увагу ще на один важливий аспект проблеми:

якщо в місті Севастополі переважно відбувається просто зростання чисельності населення внаслідок зовнішньої міграції, то в Криму – саме заміна населення, тобто заміщення тих, хто виїжджає за межі півострова, тими, хто приїжджає з-поза його меж.

З аналізу даних, наведених на Діагр. 22, зрозуміло, що впродовж усіх років окупації відбувається дуже значний, співставний із зовнішньою міграцією до Криму, виїзд жителів півострова на постійне проживання за його межі. Основу цього потоку складають кримчани, які виїжджають до регіонів РФ.

Динаміка виїзду з Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020, осіб. Діагр. 22

Цей потік відносно стабільний – він коливається в межах 15–17 тисяч осіб.

Основа цього потоку – молодь, яка виїжджає для навчання у вищих навчальних закладах. Причина – міжнародні санкції за окупацію та спробу незаконної анексії Криму. Одна з ефективних складових санкційного режиму – невизнання юридичності документів, що видає РФ на окупованому півострові, зокрема – дипломів про освіту. Останні визнають тільки в РФ, однак і в Росії компанії, що займаються міжнародними проектами, вже давно уникають прийому на роботу фахівців із кримськими дипломами.

З 2017 відновився потік жителів Криму, які виїжджають до материкової України (відповідний показник в окупаційній статистиці «маскується» в рядку «*в'їзд до країн СНД*»). Розміри цього потоку міграції – близько 5 тисяч осіб на рік.

У 2014, в перший рік окупації, адекватної статистики міграції щодо виїзду з Криму не велося. Але порівняння міграційних потоків в'їзду та виїзду з Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації з 2015 по 2019 (діагр. 24) наочно ілюструє, як саме відбувається заміна населення.

Замість 99,28 тис. кримчан, які виїхали в 2015–2019 на постійне проживання за межі півострова, до Криму на постійне проживання приїхало з-поза його меж 148,178 тис. нових «колонізаторів», тобто до Криму приїхало в 1,5 раза більше, ніж виїхало.

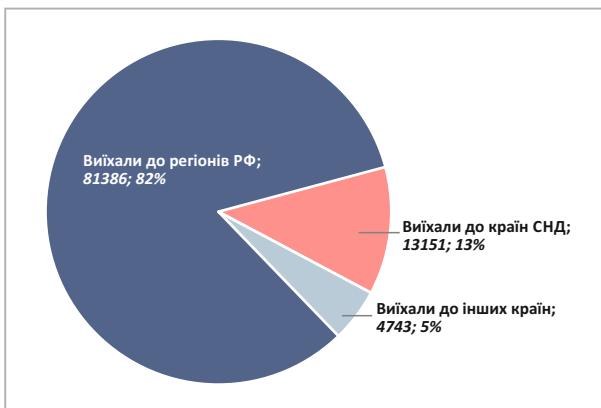
Крім того, до цього міграційного балансу треба додати близько 70 тисяч жителів Криму, котрі полішили його за політичними мотивами у перший рік окупації та стали «внутрішньо переміщеними особами».

Щоб зробити висновки та узагальнення, треба оцінити ще один з демографічних параметрів – кількість наявного населення на півострові.

Оцінка наявного населення в окупованих Автономній Республіці Крим та Севастополі

Органи статистики РФ зазвичай публікують відомості про постійне населення – тобто частину населення, яка офіційно зареєструвала місце свого постійного проживання у Севастополі та Криму в територіальних органах з питань міграції МВД РФ, незалежно від фактичного місцеперебування.

Існує ще один важливий для цілей цього дослідження показник – наявне населення, тобто частина населення, яка перебуває в населеному пункті, неза-

Структура міграційного потоку виїзду з Криму (без Севастополя) на постійне проживання за період окупації станом на 1 січня 2020, осіб. Діагр. 23

лежно від місця постійного проживання. Такі громадяни за законодавством РФ повинні реєструвати своє місце перебування, якщо вони прибули до населеного пункту на термін понад 90 днів.

Офіційної інформації про наявне населення, яке зареєструвало своє тривале перебування на території Кримського півострова, у відкритих джерелах немає.

Тим часом оцінки, що висловлюють місцеві жителі в соцмережах, журналісти, експерти з нерухомості та житлового будівництва, чиновники окупаційних адміністрацій, свідчать, що наявне населення, наприклад міста Севастополь, становить 700 тис. осіб (при постійному 450 тис. осіб).

28 квітня 2020 російські ЗМІ повідомили, що тимчасовий виконувач обов'язків російського губернатора окупованого Севастополя Михаїл Развожаєв на нараді з питань боротьби з коронавірусом сказав президенту Росії Путіну таке (рос.):

«У нас по статистике необходимо было разворачивать койки из расчета 450 тысяч человек, я сразу принял решение разворачивать вдвое больше, так как по потреблению воды и хлеба очевидно, что в Севастополе проживает более 700 тысяч человек».

Аналогічно чисельність наявного населення Сімферополя експертним шляхом оцінюють приблизно у 600 тис. осіб при постійному 362 тис. осіб.

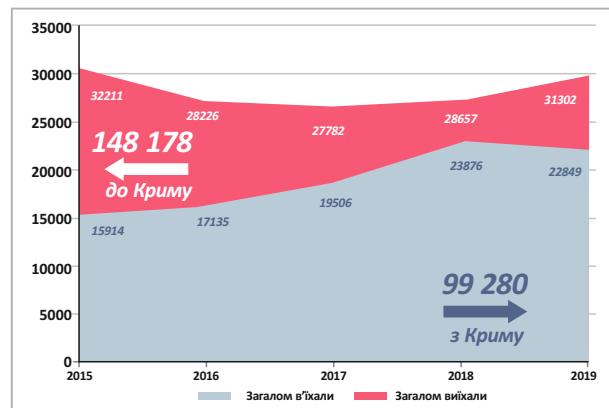
Ця загадка не є складною, якщо згадати слово «санкції»:

наявність у російському паспорті відмітки про постійну реєстрацію місця проживання в окупованому Криму робить неможливим отримання віз у країни ЄС, США, Велику Британію та інші, що не визнають окупацію та спробу анексії Криму, а також унеможлилює доступ до інших послуг, наприклад банківських, у цивілізованому світі.

Тому не дивно, що десятки тисяч російських громадян, які фактично живуть і працюють в окупованому Криму, зовсім не поспішають змінювати свою московську чи саратовську постійну реєстрацію на кримську.

Перш за все, у цьому разі йдеться про тисячі й тисячі працівників апарату окупаційних органів виконавчої влади та членів їхніх сімей:

• близько 30 територіальних органів федеральних правоохоронних, судових і військових органів (від МВС, ФСБ, слідчого комітету, митниці, прокуратур, прикордонних тощо);

Порівняння міграційних потоків в'їзду та виїзду з Криму (без Севастополя) за період окупації станом на 1 січня 2020, осіб. Діагр. 24

- близько 40 територіальних підрозділів федеральних органів виконавчої влади РФ (від податкової, казначейства, пенсійного фонду, різних видів нагляду та ін.);
- 35 органів виконавчої влади кримського підпорядкування – 19 міністерств, 8 держкомітетів, 8 служб та інспекцій. Вони мають 445 підвідомчих підприємств і організацій, зокрема заводи, аграрні підприємства, санаторії, заповідники тощо.

З перших днів та протягом всіх років окупації Росія за допомогою спрямування персоналу з Москви та інших регіонів продовжує методично формувати в Криму й Севастополі свій репресивний і управлінський апарат: силові структури, контролюючі органи, «наглядачі» в органах республіканської та муніципальної влади окупованої території.

За оцінками, що ґрунтуються на аналізі як публічної, так і інсайдерської інформації, частка чиновників, надісланих із РФ, у підрозділах федеральних відомств РФ в Криму, що підпорядковані безпосередньо Москві, сягає 70%, у відомствах, підпорядкованих Сімферополю, – 50%. Ці показники постійно зростають.

Кримські керівники колабораціоністського «уряду Криму», державні й муніципальні службовці поступово та системно замінюються чиновниками з різних областей РФ, часто з депресивних регіонів європейської частини Росії, зокрема північних, а також із віддалених міст Сибіру.

Починаючи з 2016 заміщення місцевих кадрів приїжджими поширюється у таких сферах, як освіта й охорона здоров'я – через переїзд до Криму членів сімей російських чиновників та військових, будівельників кримського мосту і траси «Таврида», інженерів військових заводів.

У 2019 розпочався ще один етап заміни кадрів: керівником окупаційної адміністрації курортної столиці півострова – міста Ялта – призначили колишнього голову Білоріченського району Краснодарського краю РФ.

Розуміючи загальну логіку процесів, можна припустити, що з цього розпочалося «заміщення» російськими кадрами керівництва кримських міст і районів.

Однак повернімося до міграційного балансу.

Якщо узагальнити статистичні дані, розрахунки та оцінки, що були викладені вище, можна зробити висновок:

за роки окупації населення півострова разом з містом Севастополь за рахунок міграції з РФ зросло щонайменше на 800 тисяч – 1 млн осіб. Ця оцінка базується на таких складових:

- переїзд на 1 січня 2020 до міста Севастополя на постійне проживання 107 069 осіб;
- переїзд на 1 січня 2020 до окупованої АР Крим на постійне проживання 159 389 осіб;
- наявне населення Севастополя та Сімферополя щонайменше на 300 тис. осіб по кожному місту більше офіційно зареєстрованого;
- наявне населення по містах Ялта, Алушта, Євпаторія, Феодосія щонайменше на 10–20 тис. осіб по кожному місту більше офіційно зареєстрованого.

Отже, розрахунок чисельності наявного (де-факто) населення окупованого Кримського півострова станом на 1 січня 2020 року виглядає таким чином:

- чисельність населення Криму без Севастополя на 1 січня 2020 року = 1 млн 912 тис. 622 особи;
- чисельність населення Севастополя на 01.01.2020 = 449 138;
- загалом чисельність постійного населення півострова = $1\,912\,622 + 449\,138 = 2\,361\,760$ осіб;
- мінімальна оціночна чисельність незареєстрованого наявного населення = 300 тис. (Севастополь) + 300 тис. (Сімферополь) + 50 тис. (решта міст) = 650 тис.;
- мінімальна оціночна чисельність наявного «де-факто» населення Кримського півострова на 01.01.2020 = 3 млн 11 тис. 760 осіб.

Таким чином, замість довоєнної чисельності населення Кримського півострова з Севастополем на рівні 2,35 млн осіб маємо справу з де-факто наявним населенням як мінімум в 3 млн осіб.

Звісно, що режим міжнародних санкцій та відсутність постачання на півострів дніпровської води Північно-Кримським каналом виконують дуже суттєву стимулювальну роль: без цього кількість російських колонізаторів на захопленому півострові була б значно більшою.

Нові житлові комплекси для військових Чорноморського флоту РФ та російських чиновників в окупованому Севастополі. Фото з архіву BlackSeaNews

Вода в окупованому Криму: повернення на 50 років у минуле

З весни 2020 року інформаційний простір сколихнула тема ситуації з водозабезпеченням окупованого Кримського півострова.

У зв'язку з цим нагадаємо деякі базові факти.

1. Те, що переважна частина Кримського півострова – це степ, що вирізняється тривалим посушливим та дуже спекотним літом і малосніжною зимою, не є новиною.

Острівна конфігурація посилює цю ситуацію (це можна наочно побачити на картах опадів). Кліматичні зміни 21-го століття й надалі робитимуть більш жорстким характер кримського клімату.

2. Те, що з 1971 року, коли Північно-Кримський канал дійшов до Керчі, дніпровська вода забезпечувала 85% водоспоживання в Криму, – теж загальновідомо. Не могли цього не знати і в РФ, коли вирішили окупувати півострів в 2014.

3. Перекриття водопостачання окупованого півострова з квітня 2014 року, так звана водна блокада, – це вид економічних санкцій у відповідь на окупацію та незаконну анексію, що не визнана всім світом.

Або, якщо висловлюватися більш визначено, «водна блокада Криму» – це один з основних елементів економічної війни України проти РФ.

Режим санкцій загалом (та водна блокада як одна з найефективніших його складових) має за мету підвищити ціну, яку РФ сплачує за свої агресивні дії, а зрештою, разом з іншими санкціями, примусити РФ припинити окупацію.

4. Так сталося, що роки окупації до 2020 в Криму були незвично щедрішими на опади, ніж зазвичай. Але це не могло тривати вічно.

На Кримському півострові є 22 великих водосховища загальним об'ємом 399,4 млн м³. Залежно від джерела наповнення їх поділяють на:

- водосховища природного стоку – їх 14 в Криму та 1 (Чорноріченське) в Севастополі, об'єм 188,85 + (64,2) = 252,7 млн м³; вони заповнюються під час осінньо-зимового періоду та під час весняних паводків, іноді – влітку при зливах;
- наливні водосховища Північно-Кримського каналу – їх 8, об'єм 146,35 млн м³.

За даними Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим та Державного агентства водних ресурсів України, до 2014 року на Кримський півострів в останнє десятиріччя Північно-Кримським каналом щорічно подавалося понад 1 млрд м³ дніпровської води, що становило до 85% від загального водоспоживання в АРК.

У 2013 році Північно-Кримським каналом до Автономної Республіки Крим було подано 1,134 млрд м³ води, зокрема на потреби:

- зрошення – 952 млн м³ (83,95% всієї водоподачі в Крим);

- господарсько-комунальні потреби населення (наповнення водосховищ) – 103 млн м³ (9,08%);
- рибне господарство – 19 млн м³ (1,68%);
- інші потреби – 60 млн м³ (5,29%).

Тобто найбільша частка води з Північно-Кримського каналу припадала на потреби агропромислового та індустріального комплексів Автономної Республіки Крим.

Місцеві водні ресурси Криму становлять у середньому за водністю близько 915 млн м³ на рік, зменшуючись в особливо маловодні роки до 430 млн м³ (цей показник складається із запасів підземних вод – 445,5 млн м³/рік, 14 водосховищ природного стоку та 1994 створених на півострові ставки із загальним корисним об'ємом 470,7 млн м³/рік).

Згідно з даними державного обліку водокористування, на питні та господарсько-побутові потреби у межах АР Крим щороку використовувалося близько 101–105 млн м³ води, що приблизно у 9 разів менше сумарного місцевого стоку і прогнозованих запасів підземних вод (та у 4 рази – в маловодні роки). На одну особу населення Криму до окупації – 1 млн 967 тис. 200 осіб – припадало в середньому 53,4 м³ води на рік.

Розглянемо такий абсолютно фантастично завищений розрахунок. За російськими будівельними нормами нормативні витрати води на одну особу в будинках висотою понад 12 поверхів із централізованим гарячим водопостачанням і підвищеними вимогами до благоустрою становлять 400 л/добу (146 м³ на рік). Якщо уявити, що всі наявні де-факто 3 млн осіб населення півострова мешкають у квартирах висотних будинків, то нормативні обсяги споживання води становлять: 3 млн осіб × 400 літрів × 365 днів = 438 млн м³. Навіть такі обсяги покриваються власними водними ресурсами Криму, що реально існують у маловодні роки (430 млн м³).

Тобто дефіцит води для жителів Криму викликаний не тільки збільшенням наявного населення за роки окупації на 0,8 – 1,0 млн осіб та великими обсягами житлового будівництва для «нового населення», а насамперед – значним збільшенням водоспоживання військовими частинами та військовими заводами і вкрай недостатнім обсягом робіт із підтримання стану водопроводних мереж (з надією на те, що вдасться змусити Україну розблокувати Північно-Кримський канал).

За нашою інформацією, міністерство природних ресурсів та екології РФ ще в квітні 2020 року надіслало на адресу так званого міністра екології та природних ресурсів Республіки Крим доручення доповісти про поточний стан водних запасів, водозабору та перспектив іхнього поповнення протягом літнього періоду 2020 року.

Підвищена увага федерального центру до проблеми водопостачання Криму була викликана низкою запитів депутатів Державної Думи РФ щодо існуючих механізмів вирішення проблеми нестачі води на півострові, що вже призвело до різкого зниження посівної площи та падіння врожайності за підсумками 2019 року.

Згідно з доповіддю керівництва так званого Кримського державного комітету з водного господарства та меліорації, яку було підготовлено у травні 2020 року:

- «...водосховища природного наповнення не відновлюють запас із кінця березня 2020 року через тривалу посуху.

- Сумарний запас води в кримських водосховищах станом на 30 квітня становив 90 млн кубічних метрів (на 13 млн менше, ніж на початок квітня). Нагадаємо, що загальний обсяг водосховищ = 399,4 млн м³.
- Сімферопольське водосховище було заповнено на 20%, за квітень отримано лише 600 тисяч кубометрів (10% від середньорічного дебіту). Наявні обсяги дають змогу забезпечити потреби столиці Криму щонайбільше 4 доби.
- Аянське водосховище, яке забезпечує м. Сімферополь та населені пункти Салгірської долини, було забезпечене на 60% (завдяки таненню снігу в горах) та залишається основним джерелом водопостачання до м. Сімферополь. Поточних запасів вистачить на 2-3 місяці, обсяги поповнення знижуються із закінченням сезону танення снігу та за відсутності атмосферних опадів.
- Білогірське та Тайганське водосховища, які раніше використовувалися для забезпечення сільського господарства східного Криму, наразі забезпечують лише водопостачання для потреб населення північного Сходу, загальні обсяги не перевищують 30%, при поточному водозaborі запасів вистачить на 2 місяці.
- Партизанське водосховище (забезпечує потреби Сімферополя, його західних передмістів і сільських поселень району) було заповнене лише на 30%, наповнення не перевищує 10% від середньорічних показників. Запас ресурсу – на 3-4 тижні.

• Найменш загрозлива ситуація із забезпеченням водними ресурсами в травні 2020 спостерігалася на водосховищах, які живлять населені пункти Великої Ялти та м. Алушта. Загорське і Счастливівське водосховища заповнені на 60%, Ізобільненське (Алушта) – на 70%...»

За висновками кримських посадовців вирішити проблеми водозабезпечення Криму місцевими силами – неможливо.

Мається на увазі, що для численних проектів з опріснення, використання глибинних водоносних слів тощо немає фінансування, експертних висновків та виконаних проектних робіт, внаслідок чого не освоєні навіть кошти, що виділялися на такі цілі урядом РФ в межах ФЦП.

Єдино можливим джерелом налагодження повноцінного забезпечення населення й економіки Криму водою місцеві колаборанти вважають «рішення проблеми у політичній площині на рівні керівництва РФ та України».

На основі цих даних автори ще наприкінці травня прогнозували, що влітку 2020 року реальна ситуація буде подібна тій, що була в Криму до 1971 року: вода в кранах, крім Ялти, Алушти, подаватиметься декілька годин на день, а влітку – може, й не кожного дня. Ніякої катастрофи – просто повернення на 50 років назад.

Власне, так і сталося... Недооцінка окупаційною владою нагальних щорічних потреб на підтримання та реконструкцію мереж водопостачання в умовах кримського клімату привела до того, що проблема води стала одним з найважливіших факторів, які стримують подальшу заміну населення Криму, розвиток промисловості, туризму та інвестицій.

№	Назва / Розташування	Джерело води	Об'єм, млн м ³	Призначення	Розпорядник
Водосховища природного стоку					
1	Альмінське / с. Почтове, Бахчисарайський р-н	р. Альма	6,2	Зрошення	Держкомводгосп (ДКВГ)
2	Аянське / с. Зарічне, Сімферопольський р-н	р. Аян	3,9	Водопостачання	МінЖКГ
3	Балановське / с. Баланово, Білогірський р-н	р. Зуя	5,00	Зрошення, рекреація	ДКВГ
4	Бахчисарайське / м. Бахчисарай	р. Кача	6,89	Зрошення	ДКВГ
5	Білогірське / м. Білогірськ	р. Біюк-Карасу	23,3	Зрошення	ДКВГ
6	Загорське / с. Синапне, Бахчисарайський р-н	р. Кача	27,85	Водопостачання	МінЖКГ
7	Ізобільненське / с. Ізобільне, м. Алушта	р. Улу-Узень	13,25	Водопостачання	МінЖКГ
8	Кутузовське / с. Нижня Кутузовка, м. Алушта	р. Демерджі	1,11	Водопост., зрошення	ДКВГ
9	Льговське / с. Долинне, Кіровський р-н	балка Зміїна	2,2	Зрошення	ДКВГ
10	Партизанське / с. Партизанське, Сімферопольський р-н	р. Альма	34,4	Водопостачання	МінЖКГ
11	Сімферопольське / м. Сімферополь	р. Салгир	36,0	Водопост., зрош., ГРЕС	ДКВГ
12	Старокримське / м. Старий Крим	р. Чорох-Су	3,15	Водопост. зрошення	муніципальна
13	Щасливе–2 / с. Щасливе, Бахчисарайський р-н	р. Манаготра	11,8	Водопостачання	МінЖКГ
14	Тайганське / м. Білогірськ	б. Джавайган	13,8	Зрошення	ДКВГ
Наливні водосховища Північно-Кримського каналу (ПКК)					
1	Зеленоярське / с. Зелений Яр, Ленінський р-н	ПКК	3,02	Водопостачання	Управління ПКК
2	Ленінське / с. Ленінське, Ленінський р-н	ПКК	7,7	Водопостачання	муніципальна
3	Міжгірне / с. Скворцове, Сімферопольський р-н	ПКК	50,0	Водопостачання	МінЖКГ
4	Самарлінське / с. Виноградне, Ленінський р-н	ПКК	8,09	Водопостачання	муніципальна
5	Сокольське / с. Сокольське, Ленінський р-н	ПКК	2,26	Рекреація	муніципальна
6	Станційне / с. Станційне, Ленінський р-н	ПКК	24,0	Водопостачання	УПКК
7	Феодосійське / с. Новопокровка, Кіровський р-н	ПКК	15,37	Водопост., зрошення	ДКВГ
8	Фронтове / с. Фронтове, Ленінський р-н	ПКК	35,0	Водопостачання	УПКК

Кримський бюджет

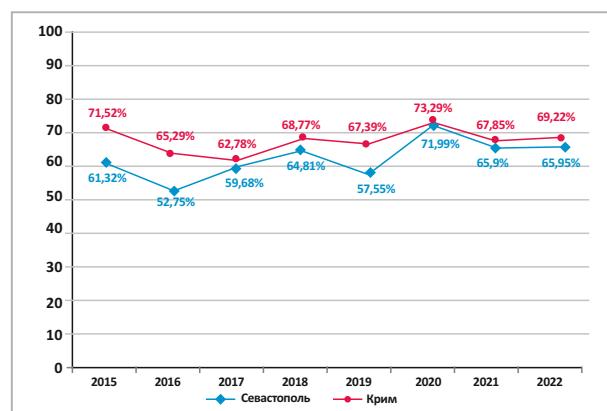
Після 2015 року стало зрозуміло, що режим міжнародних санкцій та материкової блокади окупованого півострова з боку України унеможливив не тільки економічний розвиток, а й бюджетну самодостатність Криму та Севастополя. Відтоді аналіз бюджетів Севастополя і «Республіки Крим» втратив економічний сенс.

Основа і водночас головна інтрига щорічного бюджетного процесу на Кримському півострові одна й та сама – скільки дотаційних грошей надасть РФ?

Внаслідок санкцій РФ була змушена перейти до єдино можливої «економічної моделі» окупованого Криму, основні риси якої є такими:

- ізольований від цивілізованого світу «острів Крим», що має зв'язок тільки з РФ – мостом через Керченську протоку, підводними газопроводом та енергомостом і повітряним шляхом;
- повсякденне життя на «острові» утримується майже на 70% бюджетними дотаціями РФ; дещо додається за рахунок продажу «трофейного» українського майна, покупцями якого є компанії та особи РФ, які перебувають під міжнародними санкціями;
- цивільна, військова, промислова, логістична та сервісна інфраструктура «острова» створена переважно на основі «трофейного» українського майна; вона розвивається та підтримується завдяки державним коштам РФ – чи то бюджетні інвестиції, чи то кошти державних і квазідержавних компаній; виконують ці роботи переважно компанії з РФ, що знаходяться під санкціями.

За рівнем дотаційності окупований Крим перебуває в одній групі з найбільш дотаційними регіонами РФ – з республіками Північного Кавказу (Чечня, Інгушетія, Карабаєво-Черкесія, Дагестан) і з такими віддаленими територіями, як Алтай, Тива та Чукотка.

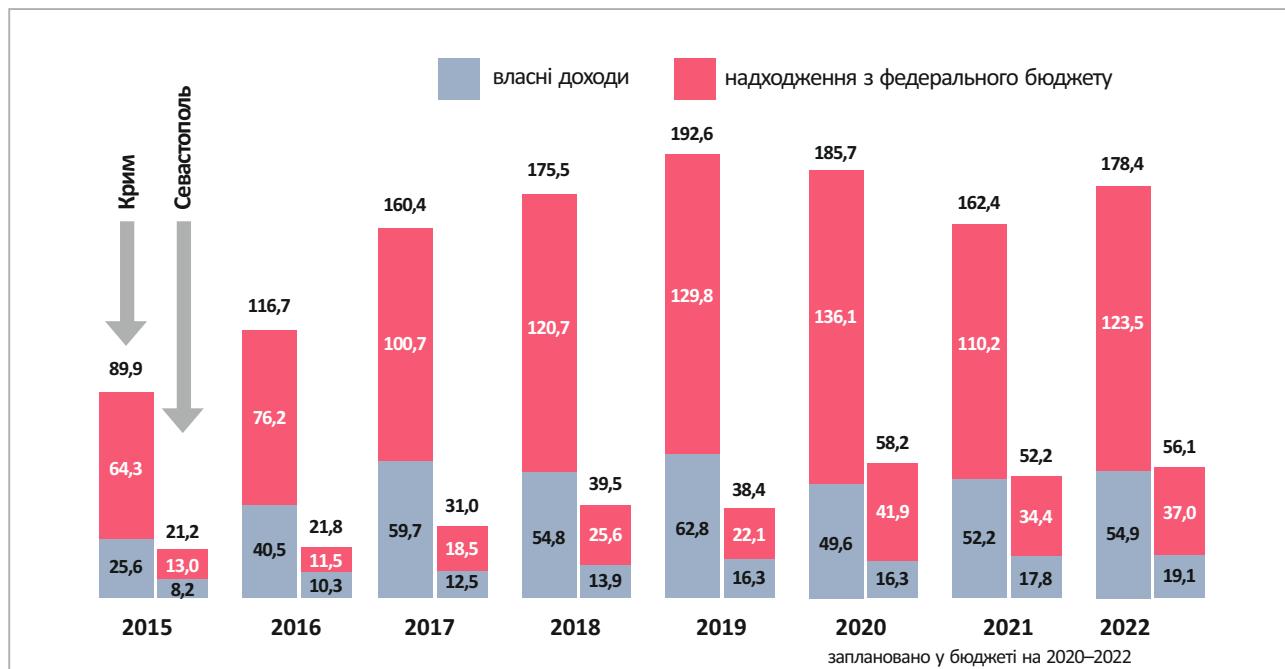
Динаміка частки дотацій з бюджету РФ в бюджетах «Республіки Крим» та Севастополя, 2015–2019 – фактичні, з 2020 – прогнозні, за даними «міністерства фінансів РК», млрд руб. Діаграма 25

Деяке збільшення надходжень у 2019 році було штучним – для цього до Криму перенесли юридичні адреси (реєстрацію) деяких компаній, які брали участь у будівництві мосту через Керченську протоку, щоб вони сплачували податки до кримського бюджету. У зв'язку із завершенням мегапроектів такі надходження надалі не прогнозуються (див. діаграму 25).

Трохи менший рівень дотаційності Севастополя пояснюється лише тим, що внаслідок мілітаризації Криму за часів окупації його населення, за підрахунками авторів, зросло щонайменше на 15% завдяки російським військовим та членам їхніх сімей, котрі мають досить високі доходи та сплачують податки до місцевого бюджету.

За підсумками 2019 року окуповані українські регіони за рівнем дотаційності посідали красномовне місце поміж останньої десяткі регіонів РФ:

(74) Північна Осетія – 56,4%; (75) Севастополь – 57,6%; (76) Калінінградська – обл. 57,6%; (77) Кабардино-Балкарія – 59,0%; (78) Чукотський АО – 62,7%; (79) «Республіка Крим» – 67,4%; (80) Республіка Дагестан – 67,5%; (81) Алтай – 70,3%; (82) Карабаєво-Черкесія – 71,5%; (83) Тива – 75,9%; (84) Чечня – 80,6%; (85) Інгушетія – 88,2% .

Власні доходи бюджету «Республіки Крим» та Севастополя і надходження з фед. бюджету РФ, 2015–2019 – фактичні, з 2020 – прогнозні, за даними «міністерства фінансів РК», млрд руб. Діаграма 26

Малий та середній бізнес

У 2014–2020 роках у Криму відбувався процес ліквідації малого і середнього бізнесу та його заміщення підприємцями з РФ. Також триває експансія російського бізнесу на прибуткові сегменти економіки на території півострова (див. розділ «Трофейна економіка». Морський видобуток біоресурсів»). Все це в умовах неадекватної статистики робить неможливим традиційний статистичний аналіз.

Кримські підприємці з багаторічним досвідом ведення бізнесу свідчать, що малий бізнес у Криму зіткнувся з багаторазовим зростанням паперової звітності, безмежною кількістю перевіряльників та безжалією системою великих штрафів навіть за найменші порушення.

Зміна після окупації із заможної на бюджетну категорію туристів з РФ призвела до кардинального скорочення малого бізнесу в сфері курортного сервісу (цією діяльністю як сезонною до окупації займалися близько 21% дорослого населення, зокрема: 9% у сільських районах, 16% – в промислових, 32% в курортних регіонах – загалом понад 350 тис. осіб). Отже, ця головна кримська галузь малого бізнесу не має перспектив.

За прогнозами авторів доповіді, знищенню малого бізнесу в Криму триватиме. Досвід років окупації півострова показав, що підприємницька активність, вільне мислення, незалежна свідомість є антагоністичними до моделі відносин, що панує в сучасній Росії.

Зарплати і пенсії

Серед головних гасел перед кримським «референдумом» 18 березня 2014 року лунав аргумент про значно вищий рівень заробітних плат, пенсій та соціальної допомоги в РФ.

Варто розуміти, що у свідомості жителів Криму сприйняття споживчих можливостей жителів Росії формувалося з «картинок» життя Москви, Санкт-Петербурга й інших великих і успішних міст Росії, а також військовослужбовців Чорноморського флоту РФ у Севастополі, які отримували зарплатню за тарифами закордонних відряджень.

На початковому етапі окупації ці обіцянки окупанти справді виконували.

З березня 2014 року зарплати в бюджетних організаціях та установах виплачували в російських рублях. При цьому застосовувався підвищувальний коефіцієнт перерахунку за курсовою різницею вартості національної валюти.

Для комерційних організацій застосовувався курсовий коефіцієнт 3,0, що реально існував тоді. Для бюджетних організацій та пенсіонерів коефіцієнт був збільшений і становив 3,8, тобто для цих категорій населення застосовувалася «надбавка за зраду».

Оскільки 2014 року на полицях кримських крамниць переважали українські продукти харчування, значно якісніші й дешевші порівняно з російськими, у перший рік окупації пенсіонери, чиновники, вчителі, лікарі могли говорити про покращення своєї купівельної спроможності.

Однак з 2015 року в окупованому Криму почали застосовуватися російські системи формування оплати праці та встановлення розмірів пенсій.

Паралельно йшов процес скорочення кількості українських товарів і поступового витіснення їх дорожчими російськими аналогами, який завершився повною відсутністю поставок з материкової України наприкінці 2015 року.

У 2016-му стало зрозуміло, що російські зарплати і пенсії виявилися набагато меншими, ніж «рекламні» зразка 2014 року. А високі російські ціни на споживчі товари та девальвація рубля, спричинена наслідками агресії проти України, санкціями та падінням ціни на нафту призвели до остаточного зникнення «ефекту 2014 року».

Додатково ускладнило соціальне становище населення також скорочення реальної кількості робочих місць для місцевих жителів у зв'язку із величезним, до 1 млн осіб, обсягом зовнішньої міграції (див. розділ «Заміна населення Криму»).

Оскільки офіційна статистика РФ по Криму є переважно не аналітикою, а пропагандою, при підготовці доповіді було проведено аналіз обговорень рівня оплати праці в окупованому Криму на різних кримських форумах.

Такий «моніторинг» показав, що середній розмір номінальних заробітних плат у Криму в 2015–2020 коливається в межах 10–15 тис. російських рублів (офіційна статистика надає цифри 22–31 тис. руб.). Значна частина «бюджетників» отримує зарплати в розмірі 10–12 тис. руб.

Виняток становлять окремі сегменти суспільства: чиновники окупаційної влади, службовці силових структур, військовослужбовці та цивільні особи військового контингенту, працівники прокуратури, суду, окремі категорії працівників бюджетних установ, працівники підприємств військово-промислового комплексу. Їхня заробітна платня перевищує середню по Криму в 5–10 разів.

Середня пенсія в 2015–2020 дорівнювала 11–13 тис. рублів. Однак абсолютна більшість пенсіонерів отримують пенсії до 10 тис. рублів.

У 2020 році Крим увійшов до переліку 10 найбільш неблагополучних «російських регіонів» за матеріальним становищем населення. Одне з провідних рейтингових агентств РФ встановило, що Крим виявився на 76-му місці з 85 за рівнем доходів. Гірше, ніж в Криму, люди живуть лише в Єврейському автономному округі, Республіці Марій Ел, Курганській області, Карабаєво-Черкесії, Інгушетії, Калмикії, Алтаї та Республіці Тыва.

У 2020 році Крим посів 78-ме місце з 85 можливих у рейтингу регіонів РФ за динамікою споживчого попиту. З січня по липень споживчий попит 2020 знизився на 11,3% порівняно з минулим роком.

У вересні 2020 року фахівці Рахункової палати РФ дійшли висновку, що ФЦП «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим і Севастополя» не дасть можливості довести рівень життя населення півострова до середньоросійського показника й усунути диспропорції в регіональному розвитку, оскільки запланованої динаміки окремих показників недостатньо для досягнення такого рівня, йдеться в документі. Так, за підрахунками відомства, до 2022 року середній розмір заробітної плати в Криму і Севастополі повинен досягти 38,3 тис. рублів на місяць. Однак значення показника по Російській Федерації за підсумками 2018 року вже становить 43,4 тис. рублів.

Загалом окупований Крим перетворився на звичайну «російську глибинку» з низькими рівнем та якістю життя, і суттєвих змін не очікується.

Тетяна Гучакова – кримський економічний експерт і журналіст, співзасновник та головний менеджер онлайн-видання «Чорноморські новини» www.blackseanews.net. За фахом інженер-економіст. До окупації Криму жила та працювала в Ялті. Бізнес-консультант, автор багатьох розробок зі стратегічних питань розвитку Криму, його провідних міст та пріоритетних галузей економіки. Переслідується ФСБ РФ за спротив окупації Криму. З 2015 року разом з редакцією працює в Києві: провідний експерт Кримського департаменту Фонду «Майдан закордонних справ»; з 2017 – експерт Моніторингової групи з питань дотримання міжнародних санкцій щодо РФ у зв'язку з окупацією та незаконною анексією Криму; з 2019 – голова правління «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень».

Андрій Клименко – кримський експерт і журналіст, співзасновник та головний редактор видання «Чорноморські новини» www.blackseanews.net. За фахом інженер з автоматичних систем. До окупації Криму жив та працював у Ялті. Автор численних розробок зі стратегій розвитку півострова, кримських міст і галузей економіки. Заслужений економіст АР Крим. Переслідується ФСБ РФ за спротив окупації Криму, включений до офіційного списку терористів та екстремістів РФ. З 2014 року разом з редакцією працює в Києві: голова Наглядової ради та Кримського департаменту Фонду «Майдан закордонних справ»; з 2017 – керівник Моніторингової групи «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень» з питань дотримання міжнародних санкцій щодо РФ у зв'язку з окупацією та незаконною анексією Криму.